

Slovenský jazyk v Maďarsku

Bibliografia a štúdie – I.

Zostavili: Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliográfia és tanulmányok – I.

Szerkesztette: Uhrin Erzsébet és Zsilák Mária

Békešká Čaba – Békéscsaba, 2008

Slovenský jazyk v Maďarsku

A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliografia a štúdie – Bibliográfia és tanulmányok

I.
zvázok – kötet

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková

Békešká Čaba – Békéscsaba, 2008

Vydanie publikácie podporili – A kiadványt támogatták:

Úrad vlády pre zahraničných Slovákov
A Határontúli Szlovákok Hivatala

Verejná nadácia pre národné a etnické menšiny v Maďarsku
Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány

• Visegrad Fund

© Miroslav Dudok, Mária Homišinová, Ján Chlebnický, Ján Gomboš,
Anna Kováčová, József Kugler, Orsolya Szabóová, Alexander Ján Tóth,
Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Uhrin Erzsébet
Mária Žiláková – Zsilák Mária

Recenzenti – Szakmai lektorok:

Anna Borbélyová – Borbély Anna
Anna Divičanová – Gyivicsán Anna
Slavomír Ondrejovič

Jazykovi lektori – Nyelvi lektorok:

Bronislava Chocholová (slovenský text – szlovák szövegek)
Mária Mayerová (maďarský text) – Mayer Sándorné (magyar szövegek)
Slávka Otčenášová (anglický text – angol szövegek)

Preklad – Fordítók:

Uvedené pri jednotlivých štúdiách – Az egyes tanulmányoknál
Slávka Otčenášová (anglické resumé – angol rezümék)
Alexander Ján Tóth (anglické resumé) – Tóth Sándor János (angol rezümék)

Prípravné práce – Előkészítő munkák:

Zuzana Kunovacová-Gulyásová – Kunovacné Gulyás Zsuzsanna
Magdaléna Laczová – Laczó Magdolna

Návrh obálky – Borítóterv:

László Lonovics – Lonovics László

Vydavateľ – Kiadó:

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békecskai Csaba – Békécsaba

Za vydanie zodpovedá – Felelős kiadó:

Alžbeta Uhrinová-Hornoková – Hornokné Uhrin Erzsébet

ISBN 978-963-87342-4-2

Typografia – Szedés: Ancsin és Társa Bt., Szabadkígyós (www.ancsin.hu)

Tlaciareň – Nyomás: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba

Zodpovedný vedúci – Felelős vezető: Garai György

Obsah – Tartalom – Contents

I. Východiská Elméleti kiindulópontok Theoretic Background

Alexander Ján Tóth:

- Teoretické a metodické východiská výskumu
slovenského jazyka v Maďarsku 17
- A magyarországi szlovák nyelv kutatásának elméleti és módszertani alapjai
 - Theoretic Background of the Research of the Slovakian Language in Hungary

Alexander Ján Tóth – Zuzana Kunovacová-Gulyásová:

- Súhrnná bibliografia o slovenskom jazyku v Maďarsku 31
- Összegző bibliográfia a magyarországi szlovák nyelvről
 - Summarising Bibliography about the Slovakian Language in Hungary

Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku A szlovák nyelv jelenlegi helyzete Magyarországon Contemporary Situation of the Slovakian Language in Hungary

Mária Žiláková:

- Odumieranie nárečí na slovenských jazykových
ostrovoch v Maďarsku 49
- A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken
 - The Decay of the Dialects on Slovak Language Islands in Hungary

Alžbeta Uhrinová:

- Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov 92
- A szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből
 - Slovak Language in Hungary through the Perception of its Users

Alexander Ján Tóth:

- Používanie slovenského jazyka v školách 224
- Szlovák nyelvhasználat az iskolákban
 - Slovakian Language in Education

Mária Homišinová:

- Prejavy a súvislosti jazykovej komunikácie poslancov
slovenských menšinových samospráv 264
- A szlovák kisebbségi önkormányzatok képviselőinek nyelvhasználatára: megnyilvánulási formák és összefüggések
 - Language-Communication Behaviour of Parliamentarians of Slovak Minority Self-Governments

<i>Alexander Ján Tóth:</i>	
Slovenčina v cirkvi	317
- A szlovák nyelv használata az egyházakban	
- Slovakian Language Usage in the Churches	
Na publikácii spolupracovali	337
- A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
- Contributed on preparing of the publication	
Registre	341
- Névmutatók	
- Indexes	

II.
Zo slovenskej písomnosti
A szlovák írásbeliségből
From the Scripts in Slovakian

<i>Mária Žiláková:</i>	
Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007)	
- jazyková analýza	11
- A Magyarországi szlovákok néprajza	
(nyelvezete és nyelvészeti problémák)	
- Ethnology of Slovaks in Hungary	
<i>Ján Chlebnický:</i>	
Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár	42
- A Slovenčinár című módszertani folyóirat tíz évfolyama	
- 10 Years of the Journal „Slovenčinár”	
<i>Anna Kováčová:</i>	
Časopis <i>Budapeštiansky Slováč</i> ako širiteľ slovenskej kultúry a litery	81
- <i>Budapeštiansky Slováč</i> mint a szlovák kultúra és a betű közvetítője	
- <i>Budapeštiansky Slováč</i> as a Mediator of Slovakian Language and Culture	

Vybrané lokality
Néhány kiválasztott település
About Some Localities

<i>Miroslav Dudok:</i>	
Slovenský jazyk vo Veľkom Bánhedeši	117
- A szlovák nyelv Nagybánhegyesen	
- Slovakian Language in Nagybánhegyes (Veľký Bánhedeš)	
<i>Mária Žiláková:</i>	
Dve stránky jednej mince	133
- Az érem két oldala	
- Two Sides of a Coin	

<i>Orsolya Szabóová:</i>	
O dvojjazyčnosti o dvojitej identite a budapeštianskych Slovákov	150
- A Budapesten élő szlovákok kétnyelvűségéről és kettős identitásáról	
- Bilingualism and Double Identity of the Slovak Minority in Budapest	

<i>Orsolya Szabóová:</i>	
Mlynky – „najslovenskejšia” slovenská obec	196
- Pilisszentkereszt – a „legslovákabb” szlovák település	
- Pilisszentkereszt – the „Most Slovak” Village in Hungary	

<i>Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slovenské Mlynky	229
- Mlynky, a szlovák Pilisszentkereszt	
- Slovak Mlynky	

<i>Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slováci a slovenský jazyk v Pitvaroši	279
- Szlovákok és a szlovák nyelv Pitvaroson	
- Slovaks and Slovak language in Pitvaros	

Historický prehľad
Történeti kitekintés
Historic overview

<i>Kugler József – Gombos János:</i>	
State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku	
- so zvláštnym zreteľom na 20. storočie	315
- Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből – különös tekintettel a 20. századra	
- Capters from Three Centuries of the History of the Slovaks in Hungary – with Special Regard on the 20.th. Century	

Na publikácii spolupracovali	367
- A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
- Contributed on preparing of the publication	

Registre	371
- Névmutatók	
- Indexes	

Používanie slovenského jazyka v školách

Prehľad literatúry

Problematika slovenských škôl v Maďarsku v blízkej minulosti bola predmetom záujmu pri vypracúvaní nových školských dokumentov najmä na úrovni ministerstiev a iných úradov zodpovedných za školstvo alebo za menšiny, preto sú ďalším dôležitým zdrojom výskumu pedagogické programy a ďalšie dokumenty týchto škôl. Vedecký sociologický a lingvistický výskum v oblasti školstva je zriedkavejší ako konkrétne metodické a praktické publikácie. Vyzdvihol by som napr. *Slovenčinára*, ktorý je metodickým časopisom v slovenskom jazyku, redigovaný v Békešskej Čabe a je na vysokej teoretickej i praktickej úrovni. Pravidelne v ňom publikujú praktizujúci pedagógovia. O časopise písala Alžbeta Uhrinová (2004) a vo svojej dizertácii zostavila aj bibliografiu publikovaných článkov a príspevkov (Uhrinová 2000), Anna Divičanová (2003), Mária Žiláková (1992), Mária Homišinová (2003), Eva Vámošová-Telekešová (2004), Mária Barthová-Fazekasová (2001), Eva Farkašová (2005), Alexander Ján Tóth (2005) a Edita Bodonyiová (1999) sú výskumníkmi tejto problematiky z jazykovedného, sociolingvistického hľadiska. Diplomové práce o slovenskom školstve napísali napr. Renáta Palačiková (2002) a Eva Kissová (1999). Na základe vlastného výskumu napísali štúdie o národnostnom školstve aj bádatelia iných národností v Maďarsku, napr. Anna Borbélyová o Rumunoch; takéto štúdie tiež môžeme použiť ako porovnávací základ. Podrobnejšiu literatúru uvádzame v kapitole *Teoretické a metodologické východiská výskumu slovenského jazyka v Maďarsku*.

Ciele a metódy

Školstvo je najdôležitejšou inštitúciou prežitia národov a ich kultúry a identity. V prípade Slovákov v Maďarsku úloha škôl nespočíva iba vo vyučovaní jazyka, ale aj v zachovaní národnej identity. Jedným z prostriedkov na dosiahnutie tohto cieľa je slovenský jazyk, či už v nárečovej alebo spisovnej podobe. Práve preto sme sa vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku rozhodli podrobne analyzovať jazykovú situáciu v tejto oblasti.

Výskum prebiehal v rokoch 2003 až 2007, cieľom bolo zachytenie zmien, stavu a možných tendencií, informovať o súčasnom stave používania a o životnosti slovenského jazyka v školách v Maďarsku. Predpokladali sme, že slovenčina sa lepšie uplatňuje tam, kde je vyučovacím jazykom viacerých predmetov

a kde deti pochádzajú zo slovenského prostredia. Ďalej to, že je pravdepodobne rozdiel medzi používaním jazyka na hodinách a počas prestávok, v komunikácii medzi žiakmi a učiteľmi, medzi žiakmi, resp. učiteľmi. Cieľom bolo dostať odpoveď aj na tieto otázky.

Pri výskume používania slovenského jazyka v školách v Maďarsku sme vychádzali z charakteristických vlastností úseku školského systému, kde sa používa tento jazyk. V Maďarsku sa používa slovenčina v rôznych typoch škôl. Z vertikálneho hľadiska je slovenský jazyk prítomný na všetkých stupňoch školstva: v materských školách, na základných (všeobecných) školách, gymnáziách, stredných odborných školách a vysokých školách, resp. univerzitách. Existujú integrované inštitúcie v Budapešti (Budapest) a v Békešskej Čabe (Békéscsaba), kde študujú žiaci od škôlky až po maturity. V tomto výskume sme sa zaoberali predovšetkým 12 triedami verejného školstva, dotýkame sa aj témy materských škôl a podáme pohľad aj na vysoké školstvo. Používanie slovenského jazyka je najrôznostranejšie práve vo verejnom školstve a z hľadiska budúcej generácie používateľov slovenčiny v Maďarsku, vzdelanosť tejto vekovej kategórie je rozhodujúca. Horizontálne členenie slovenského školstva v Maďarsku je takéto: školy sa členia na dva hlavné typy, a to kde sa vyučuje slovenčina ako predmet a na tzv. dvojazyčné školy, kde je cieľom vyučovať niektoré predmety po slovensky (väčšinou spev, dejepis, zemepis, slovenskú vzdelanosť; podľa kapacity učiteľského zboru, ale vždy humanitné predmety). Taká škola, kde je cieľom slovenská jednojazyčnosť, je len jedna, v Budapešti. Predpokladali sme, že v členení a kategorizácii školského systému sú rozličné rozdiely. Prvou úlohou výskumníka je teda, aby sa zorientoval, kde fungujú školy potenciálneho výskumu a s akým charakterom. Teritoriálne členenie škôl, kde sa vyučuje slovenčine, je tiež rozmanité – vyplýva to z roztrúseného slovenského obyvateľstva v krajine a z rôznych organizačných príčin (napr. sú školy s regionálnym charakterom). Po zmapovaní toho, kde chceme skúmať, treba si vybrať konkrétne inštitúcie na podrobnejší výskum. Hľadiská výberu boli takéto:

- Typ školy (slovenčina ako vyučovací predmet/dvojazyčná škola).
- Triedy, kde sa slovenčina vyučuje (1. – 4., 1. – 6., 1. – 8., 1. – 12., 9. – 12.).
- Regionálne hľadisko (Dolná Zem, Piliš, Novohrad, Zadunajsko, Severné Maďarsko, Budapešť).
- Veľkosť školy (od malej dedinskej školy so spojenými triedami až po viacstupňové inštitúcie s regionálnym charakterom a celokrajinskou známosťou).

Pojem „slovenská škola” používame zjednodušene pre všetky typy národnostných škôl, ale z toho je vidno, že obyvateľom nie je jedno, či hovoríme o starej, ozajstnej slovenskej škole alebo o terajšej, kde vyučujú slovenčinu len ako predmet.

Na základe synchronného sociolingvistického výskumu chceme načrtnúť jazykové vrstvy a situácie, kde sa slovenčina uplatňuje v školách. Vybrali sme metódu bezprostredného pozorovania a voľných rozhovorov s učiteľmi, riaditeľmi, rodičmi a so žiakmi, preštudovanie pedagogického programu. V súvislosti s organizovaním súťaže pre deti a mládež sme mali možnosť pozorovať aj jazykový úzus v školách. Sústavne sme navštevovali konferencie, dni otvorených dverí, doškoľovania a iné podujatia škôl s cieľom získať skúsenosti o stave slovenského školstva v Maďarsku. Pri orientovaní v slovenskom školstve v Maďarsku nám poskytli dobrú príležitosť pedagogické doškoľovania a rôzne akcie, kde sa zhromažďovali pedagógovia pracujúci na tomto poli. Tu sa núkala aj možnosť nadviazania kontaktov. Využili sme aj priamejšie metódy: hospitáciu alebo interview, resp. dotazník v rámci výskumu Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied v Slovenskom Komlóši.

Po výbere skúmanej inštitúcie sme mali dve možnosti: buď pohľadať školu osobne a získať informácie metódou bezprostredného pozorovania, alebo kontaktovať riaditeľa školy a učiteľa slovenčiny a dostať od nich základné údaje o škole. V druhom prípade to boli naozaj len údaje o charaktere školy a forme a podmienkach vyučovania slovenčiny bez osobnej empirie vzhľadom na skutočné používanie jazyka. V prípade používania metódy bezprostredného pozorovania si treba vybrať vhodný termín na návštevu školy. Najlepší je všedný deň, keď sú učitelia slovenčiny prítomní, keď nie je nejaká akcia, slávnosť, výlet atď., ktoré by zmenili život školy. Musíme dostať neskreslený obraz, preto sme vopred stanovili hľadiská bezprostredného pozorovania:

Podmienky vyučovania slovenčiny:

Ktoré predmety sa vyučujú po slovensky? V koľkých triedach sa učia po slovensky? Koľko pedagógov a s akou kvalifikáciou vyučuje? Z akých kníh a učebných pomôcok? Je učebňa alebo jazykový labor slovenčiny?

Okolnosti vyučovania slovenčiny:

Podľa čoho, z akých príčin sa deti zapisujú na slovenčinu? Čo ich najviac motivuje počas štúdia slovenčiny? Charakteristika výstupného výsledku vyučovania slovenčiny, ďalšie možnosti štúdia v budúcnosti, vonkajšie okolnosti: nástenky, nadpisy, kontakty školy s ostatnými školami, samosprávami, inštitucionálna podpora slovenčiny, akcie, súťaže v súvislosti so slovenčinou.

Rodinné zázemie z hľadiska tradovania slovenčiny:

S akými vedomosťami slovenčiny prídu deti do školy? Spolupráca s materskou školou. Nakoľko podporujú rodičia výučbu detí po slovensky? Učia sa deti slovenčinu ako cudzí jazyk alebo ako materinský jazyk predkov?

Používanie slovenčiny na hodinách:

Nakoľko a v akom jazyku reagujú deti na slovenské výzvy, otázky? Povedia niečo po slovensky aj mimo učiva? Akými špeciálnymi metódami sa prispô-

sobujú pedagógovia podmienkam vyučovania slovenčiny v danej škole? Ako ovplyvňujú používanie slovenčiny hostujúci učitelia?

Používanie slovenčiny v spontánnych situáciách:

Zhovárajú sa učitelia medzi sebou po slovensky? Je prirodzené, keď niekto v zborovni prehovorí po slovensky? V akom jazyku na to reagujú deti a v akom učitelja? V akých situáciách sa najviac používa slovenčina? Ktorý jazyk používajú deti, keď sa hrajú? Ktorý jazyk počúť, keď vyjdú z triedy?

Pri výskume v jednotlivých školách sme sa koncentrovali na tieto hľadiská. Tieto otázky slúžili na vedenie rozhovoru s učiteľmi slovenčiny a obsahujú skutočnosti, ktoré máme pozorovať počas pobytu v skúmanej škole. Pri rozhovore sme sa na základe týchto tém dostali k špeciálnym vlastnostiam školy, ktoré sme si zapísali do zázpisníka pozorovateľa. Je veľmi osozňé rozprávať sa o týchto faktoroch nielen s pedagógmi, ale aj rodičmi, obyvateľmi lokality, bývalými absolventmi školy. Deti sme sa, samozrejme, nepýtali tak priamo na školské záležitosti, jednoducho sme pozorovali ich postoj k slovenčine.

Výsledky výskumu

Pri analýze záznamov sme vyhodnotili a porovnali stav a tendencie používania slovenčiny v školách. Pri rozbere sme brali ohľad na kvalitu a výsledky pedagogickej práce a na postoje detí a rodičov voči vyučovaniu slovenčiny. Sledovali sme ďalší osud absolventov školy a vplyv vedomostí slovenského jazyka na ich životnú dráhu.

Výskumné výsledky informujú o tom, v akej forme je prítomná slovenčina v živote školy, v akom jazyku sa rozprávajú v škole v rôznych situáciách a či má vyučovanie slovenčiny nejaký efekt na výber jazykového kódu v každodenných situáciách. Pri porovnaní výsledkov dostaneme odpovede na dôvod úspechov a neúspechov pri uplatňovaní slovenčiny v školskej komunikácii.

Podmienky vyučovania slovenčiny

Na základných školách je slovenčina vyučovacím jazykom niektorých predmetov v Budapešti, Novom Meste pod Šiatrom, Békeškej Čabe, Sarvaši a Slovenskom Komlóši. Tieto školy sa deklarujú ako dvojazyčné. Slovenský jazyk sa vyučuje ako predmet na ďalších 45 školách v Maďarsku. Slovenčinu vyučujú ako jazyk a ešte niekoľko odborných predmetov v slovenčine v Novom Meste pod Šiatrom a v Miškovci. Vo vysokom školstve zastupujú slovenčinu katedry v Sarvaši, Segedíne, Budapešti, Ostrihome a v Pilišskej Čabe.

Tab. 1.

Štatistické údaje slovenskej menšinovej výučby

školský rok	počet dvojjazyčných škôl	počet detí	počet škôl s vyučovacím slovenčiny	počet detí	počet materských škôl	počet detí
1967/68	6	706	63	4 649	15	633
1970/71	5	679	74	6 167	23	952
1975/76	5	738	72	6 587	41	1 658
1982/83	5	883	76	7 637		
1987/88	5	695	75	6 916	53	2 773
1999/2000	5	750	54	3 674	73	3 050
2003/04	5	876	52	3 777	73	2 679
2004/05	5	862	46	3 419	55	2 755
2005/06	5	888	45	3 567	52	2 636
2006/07	5	869	45	3 496	51	2 612

Zdroj Mš 2007

Na národnostnej rovine pedagogického programu týchto škôl dávajú do popredia slovenské jazykové hodnoty. Pokladajú za dôležité osvojenie si slovenského jazyka. V Békešskej Čabe funguje znovuzaložené metodické centrum pre materské školy s celoštátnou pôsobnosťou. Škola v Békešskej Čabe s Celoštátnou slovenskou samosprávou vydáva metodickú ročenku *Slovenčinár*. Cieľom je predstaviť metódy a sprostredkovať nové poznatky v oblasti výučby slovenčiny.

Školy v Békešskej Čabe, Sarvaši a Budapešti napriek očakávaniu niektorých rodičov aj národnostných politikov nie sú schopné uskutočniť jednotnú výchovu v slovenskom jazyku. Jazykové vedomosti žiakov sú odlišné a chýbajú učiteľia aj učebnice z prírodných vied. Humanitné predmety majú prevahu, keď ide o slovenský vyučovací jazyk. Ďalšie delenie tried nie je možné pre počet žiakov.

Okrem toho je dôležitým faktorom, že žiakov treba pripraviť na ďalšie štúdiá, ktoré sa väčšinou budú konať v maďarskom jazyku. (Uhrinová, 2004). Viackrát sme počas výskumu počuli, že keď žiaci základných škôl nemajú záujem alebo možnosť pokračovať v štúdiu na gymnáziu a potom na pedagogickej či filozofickej fakulte, zabudnú po slovensky, lebo v iných odboroch nema-

jú možnosť uplatniť sa v slovenčine. V Budapešti zaviedli dvojročné dvojjazyčné nadstavbové štúdium pre absolventov stredných škôl s maturitou sekretárske práce a manažment. Predmetmi sú technika administratívy, sekretárske práce, hospodárska korešpondencia, spoločenský styk. Po úspešnom skončení štúdia absolvent získava dvojjazyčné vysvedčenie. Absolventi sa môžu uplatniť nielen v slovenských inštitúciách MR, ale aj v iných podnikateľských subjektoch, ktoré sa zameriavajú na spoluprácu so slovenskými firmami. V r. 2000/01 zaviedli jednoročné nadstavbové štúdium – sprievodcovstvo a služby hostesiek.

Na Strednej priemyselnej škole Andrássyho v *Miškovci*, ktorá funguje od r. 2002/03, sa v nultom ročníku vyučuje slovenský jazyk 18 hodín týždenne, potom 5 hodín a niektoré odborné predmety sa vyučujú po slovensky (informatika) alebo dvojjazyčne. Zaujímavé je, že tieto možnosti využívajú nie práve tí žiaci, ktorí skončili v národnostných školách, ale v prípade Miškovca miestni Maďari, v prípade Budapešti žiaci zo Slovenska a v menšom počte deti Slovákov z Maďarska.

V *Novom Meste pod Šiatrom* je regionálna slovenská škola s nadväzujúcim modelom vzdelávania, podobne ako v Budapešti. V tejto škole poskytnú možnosť vzdelávania okrem gymnaziálnych štúdií hotelová akadémia. Študenti sa po skončení tohto štúdia môžu zamestnať v turistickom ruchu.

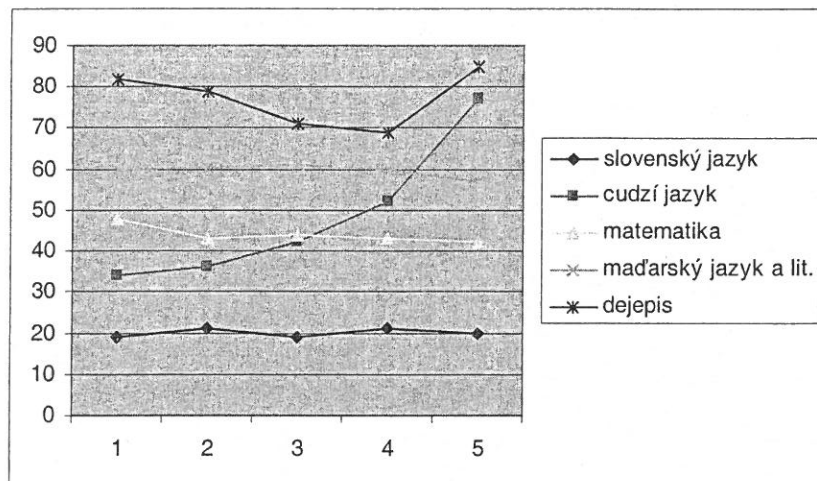
Problematika Dolnej zeme a enklávnych dedín nie je vyriešená z hľadiska zachovania možnosti učiť sa po slovensky na stredných odborných školách, resp. maďarských gymnáziách a nezabudnúť vedomosti zo slovenčiny získané na základných školách. Napríklad v Slovenskom Komlóši, Orosháze, Lucine, Salgótarjáne a pod. mnohí študujú nemajú možnosť precvičiť si slovenčinu ani vo forme krúžku alebo priateľskej konverzácie.

V *Békešskej Čabe* škola si vo svojom pedagogickom programe zvolila model dvojjazyčnej školy a tu sa podarilo aj zrealizovať tento zámer. Vyučovanie predmetov v slovenčine závisí od zostavenia učiteľského zboru; v súvislosti so slovnou zásobou žiakov sú radené predmety takto: telocvik, technika, spev a vizuálna kultúra slúžia aj ako základ učenia napodobňovaním a porozumením. V slovenčine vyučujú tieto predmety: slovenský jazyk a literatúru a telocvik v 1. – 12. ročníku, spev, techniku a vizuálnu kultúru v 1. – 10., prírodopis v 2. – 5., zemepis v 7. – 10., dejiny a slovenskú vzdelanosť v 7. – 12. ročníku. Slovenský jazyk, literatúra a vzdelanosť sú predmetmi komunikatívneho osvojovania si jazyka, používanie jazyka by sa malo uskutočniť pri predmetoch dejiny a zemepis vo vyšších ročníkoch, na fyzike a biológii so žiakmi, ktorí lepšie ovládajú slovenčinu.

Tab. 2.

Predmety s vyučovacím jazykom slovenským a počet hodín

Predmety	Ročníky											
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Spev – hudba	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Technika	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Vizuálna kultúra	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Prírodoveda		x	x	x	x							
Slovenská vzdelanosť							x	x	x	x	x	x
Dejepis							x	x	x	x	x	x
Zemepis							x	x	x	x		
Telesná výchova	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Slovenský jazyk a literatúra	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

školské roky: 1: 2000/01, 2: 2001/02, 3: 2002/03, 4: 2003/04, 5: 2004/05

V Sarvaši sa okrem predmetu slovenčina vyučuje ešte niekoľko predmetov čiastočne po slovensky. Skúsení pedagógovia sú si vedomí toho, že deti sa musia v prvom rade uplatniť v živote, nemôžu sa učiť slovenčinu na úkor predmetov dôležitých z hľadiska ďalšieho štúdia. To neznamená zanedbávanie slovenskosti, len istú rovnováhu. Kto má také základy, ktoré získal v tejto škole, môže byť používateľom slovenčiny aj bez toho, aby ďalej študoval na tomto poli – dodal jeden z pedagógov školy. V škole sú dvojazyčné tabuľky prírodovedeckých predmetov, tým sa snažia nahradiť vyučovanie týchto predmetov v slovenčine.

V Slovenskom Komlóši sú dve základné školy, v jednej z nich je oficiálne vyučovacím jazykom slovenčina. To sa realizuje tak, že slovenský jazyk, národopis a spev vyučujú po slovensky, ostatné predmety po maďarsky, ale na konci hodiny učiteľia vysvetľujú odborné výrazy po slovensky. V Slovenskom Komlóši bolo pozoruhodným javom to, že sa vyučuje z učebníc, ktoré zostavili učiteľia tejto školy. Síce existujú učebnice slovenčiny aj spevu, ale tie nevyhovovali potrebám, preto sa rozhodli napísať ich pre seba. Deti totiž prídu do školy bez znalosti slovenčiny, je potrebné, aby sa naučili tento jazyk ako cudzí. Preto učiteľky vypracovali xeroxovanú montáž z rôznych učebníc a pridali k tomu aj vlastné cvičenia. Bola to práca trvajúca viacero rokov, teraz prebieha proces schválenia tejto učebnice.

V piliškých dedinách je spoločným javom prisťahovanie sa maďarského obyvateľstva pre blízkosť Budapešti, čo znižuje pomer Slovákov a na druhej strane blízkosť Slovenska pozitívne ovplyvňuje a oživuje možnosti používania slovenčiny. V Číve a Kestúci sa učia po slovensky aj deti maďarského pôvodu, občas s väčším úspechom ako slovenské deti. V Číve, Kestúci, Nézi, Ďurke, Nótincse, Veňarci, Pálháze, Gute, Tardoši, Veľkom Bánhedeši, Kürte a Mlynkoch používajú na nižšom stupni knihy P. Majerníkovej – K. Szászovej a vo vyšších triedach E. Kraslánovej. V Répašskej Hute sa v nižších ročníkoch používajú knihy M. Némethovej, vo vyšších E. Kraslánovej, v Dunaedháze na stupni 1. – 4. knihy M. Némethovej, 5. – 6. E. Kraslánovej, 7. – 8. D. Horváthovej – E. Pečeňovej, v Santove M. Fazekašovej, P. Majerníkovej – K. Szászovej, E. Kraslánovej, v Malom Kereši K. Szászovej (1. – 4.) a E. Pečeňa – M. Kmeča (5. – 8.). Z toho vyplýva pestrosť výberu učebníc, prameniaca zo situácie, že dlhé roky chýbali vhodné učebnice spĺňajúce špecifické požiadavky vyučovania slovenčiny v Maďarsku, takže učiteľia sa snažili vyplniť túto medzeru z vlastných zdrojov. Dnes sa kryštalizuje takáto situácia: najpopulárnejšie sú knihy P. Majerníkovej – K. Szászovej a E. Kraslánovej, ale je typické, že v školách vyberajú z každej knihy, čo považujú za najlepšie.

Vo viacerých školách (napr. v Mlynkoch, Číve, Békešskej Čabe, Novom Meste pod Šiatrom, Miškovci) používajú pomocné materiály seriálu Pripravujeme sa na jazykovú skúšku vydané Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku. Počas výskumu sme zistili dopyt po počítačom vyučovaní jazyka, lebo počítače motivujú deti.

Okolnosti vyučovania slovenčiny

Do slovenskej školy sa zapíšu deti nie vždy pre slovenčinu, ale preto, lebo školu pokladajú za dobrú, odkiaľ sa žiaci ľahšie dostanú na strednú školu. Konkurencia škôl existuje vo väčších lokalitách s viac školami. Tu má úlohu vedenie školy presvedčiť rodičov o dôležitosti zapísať deti do slovenskej školy. Zapísanie sa do školy nemotivuje vždy slovenský etnický pôvod, do slovenských škôl chodia aj maďarské a rómske deti.

Ďalej podávame stručnú charakteristiku niektorých skúmaných škôl z hľadiska vonkajších okolností vyučovania slovenčiny. Nástenky aj nadpisy sú napr. v lokalitách Békešská Čaba, Budapešť, Sarvaš, Šápov, Bír, Répašská Huta, Tardoš, Malý Kereš, Santov, Mlyny, Čív, Kestúc: závisí od triedneho učiteľa, Erdőkürt, Galgaguta, Pálháza, Nőtincs, Bánhedeš: niekoľko. Nástenky, nie však nadpisy, sú: Nézsza, Đurka, Veňarec, Veľký Čerkes (v robení nástieniek veľa pomôže hostujúca učiteľka), Dunaedháza.

Békešská Čaba: Na národnostnej rovine pedagogického programu dávajú do popredia slovenské jazykové hodnoty. Pritom vyvíjajú reálny obraz detí v menšinovom živote, ťažiskom činnosti je tolerancia. Pokladajú za dôležité osvojenie slovenského jazyka.

Čív: Škola je koordinátorom školského zväzu Piliš-Gerecse. Má vzťahy so Sarvašom a Komárnom, organizujú sa letné tábory na Slovensku. Je to cvičná škola Rímskokatolíckej vysokej školy v Ostrihome. Majú jazykové laboratórium, ktoré využívajú aj na angličtinu, aj na slovenčinu.

Dunaedháza: Od r. 1989 je slovenčina povinným cudzím jazykom namiesto ruštiny. Deti málokedy pokračujú v štúdiu slovenčiny, ale pripravujú sa na jazykovú skúšku. Dedina je izolovaná od ostatných slovenských dedín, škola nemá vplyv na používanie jazyka, aj slovná zásoba učiteľov sa stáva chudobnejšou.

Đurka: Okrem Rómov sa každý učí slovenčinu. V roku 2005 zobrali ôsmakov prvýkrát na jazykovú skúšku. Deti nevedia ani to, čo sa naučili v materskej škole. Dospelí niekedy používajú slovenčinu medzi sebou, deti nikdy.

Kestúc: Od 80. rokov sa vyučuje slovenčina vo všetkých 8 triedach, predtým len na 1. stupni. Deti rozumejú aj nárečiu, ale učia sa spisovnú slovenčinu, pri preklade z maďarčiny občas cítia miestny slovenský dialekt. V rodinách, kde žijú starí rodičia, deti ich slovenčinu rozumejú.

Kétšoproň: Od roku 1956 sa bez prerušenia vyučuje slovenčina. Riaditeľka školy povedala, že otvorenie čabianskej katolíckej školy v roku 1994 znamenal pokles v počte žiakov. Šikovnejší po 8. ročníku urobí stredný stupeň jazykovej skúšky. (Tóth, 2005)

Lucina: Každodenne dopravujú autobusom deti zo Šámšona. V škole vyučujú slovenčinu ako predmet štyri hodiny týždenne. Podľa vonkajšieho vzhladu škola v Lucine zodpovedá trendu európskej multikulturálnosti, do čoho zapadá aj slovenčina. Majú osobitnú učebňu na cudzie jazyky (ako v Malom Kereši, Békešskej Čabe atď.), kde sú vyvesené tabuľky so slovenským aj nemeckým skloňovaním, zoznam predmetov viacjazyčne na porovnanie, sloven-

ské predložky sú nakreslené na obraz domu, je tu aj tabuľka „Die Präpositionen“. Vyvesené sú tu povzbudzujúce citáty: „Mach mit, spiel mit, lerne mit“, „Naša reč je pekná ako príroda sama“, „Uč sa dobru, krásu a pravdu“. Nechýbajú ani maďarské či uhorské súvislosti: „István király emlékére“, „A magyar állami címer története“, „Nógrád megye“. Každý, aj deti Cigánov a prístahovaných sa učia po slovensky (tento jav sme zistili aj pri inom výskume, napríklad v Slovenskom Komlóši, v Číve či v Novej Hute. Ojedinele sú také deti, ktoré aj doma hovoria po slovensky, to je vidno aj na hodine. Ostatní sa učia slovenčinu ako cudzí jazyk. Podľa informácií, ktoré sme získali od učiteľky na dôchodku, ktorá vyučovala v obidvoch dedinách, sme sa dozvedeli, že v roku 1958 deti v Lucine sotva vedeli po maďarsky. Jednou z príčin bolo, že vtedy ešte boli v tejto doline uzavreté dedinky. Jej bývalé žiačky sú teraz učiteľky v Lucine. Tie vedia, samozrejme, výborne po slovensky, ale členovia ich generácie nevelmi používajú tento jazyk. Príčinou toho môže byť, že kto má inakšiu profesiu ako učiteľ slovenčiny, absolvoval ďalšie štúdium v maďarčine alebo išiel pracovať do Pastúchova, Salgótarjánu medzi Maďarov. To, že po ôsmom ročníku nepokračujú v štúdiu slovenčiny, je problémom aj v tomto prípade. Slovenčina nemôže byť prvotným životným cieľom, keď niekto chce študovať iný odbor, môže to urobiť prostredníctvom maďarčiny. Učiteľka mala aj metodickú pripomienku: nielen spev by sa mal učiť v školách, ale aj rozprávať by bolo treba s deťmi po slovensky.

Malý Kereš: Zo 600 detí sa učí slovenčinu okolo 70, len ten sa učí po slovensky, kto chce – ako cudzí jazyk, týždenne 4 hodiny. Učiteľia slovenčiny sú dvaja, deti v jednej skupine je 3 – 16. Jazykové vedomosti sú nízke, deti nepokračujú v štúdiu slovenčiny. Ročne sa stretávajú s najbližšou slovenskou školou v Dunaedháze.

Mlyny: Rodičia už vôbec nevedia po slovensky, v prípade jedného dieťaťa je živý jazykový vzťah so starými rodičmi. V škole sa každý žiak zúčastňuje na hodinách slovenčiny, bez ohľadu na národnosť. Bol taký prípad, že to rodič nechcel, ale dieťa sa aj tak zapojilo do spoločnej práce, nechcelo byť samo. Keď má žiak zážitok z úspechu, tak sa tomu tešia aj rodičia – a pani učiteľku slovenčiny majú deti rady. Bohužiaľ, okrem školy deti inde nepočujú slovenské slovo. Vysoké nároky stanovené učebným plánom nevedia splniť – to aj sebakriticky napíšu v každom hlásení.

Sarvaš: Ovzdušie školy je priateľské, v centre je záujem detí o slovenský jazyk. Z hľadiska fungovania školy je dôležitým faktorom, že od 2004 sa prevádzkovateľom stala Celoštátna slovenská samospráva. V škole sú dvojjazyčné orientačné tabule a nástenky, v navštevovanej triede sú vyvesené Podstatné mená a predložky, Pozoruhodnosti Slovenska, Rozdelenie hlások v slovenčine; Magánhangzók, igemódok, névmások, A feudális állam, István király vármegyéi, Csokonai, Arany a Gárdonyi v maďarčine; Homework, Time, Parts of the body v angličtine. Možnosť používania slovenčiny poskytnú školské akcie (Tóth, 2005).

Slovenský Komlós: Nápis v škole sú v maďarčine alebo dvojjazyčne. Nástenky ako učebné pomôcky sú väčšinou po maďarsky (všetky predmety

okrem slovenskej gramatiky). O pamiatkach Slovenska je vyvesená tabuľka v angličtine a v slovenčine (Tóth, 2005).

Tardoš: V škole je 131 žiakov, z toho 125 sa učí po slovensky. Jazykové vedomosti dosiahnu základný stupeň, v štúdiu slovenčiny nepokračujú. Rodičia sú si vedomí, že dieťa chodí do národnostnej školy. Samospráva podporuje ich prácu, majú kontakty s družobnou školou v Tvrdošovciach, chodia na doškolenia.

Velký Bánhedeš: Slovenčina sa vyučuje ako predmet od r. 1970, predtým bola dvojjazyčná škola. Slovenčina nie je povinným predmetom, keď rodičia nechcú, tak dieťa nezapíše na slovenčinu. V školskom roku 2005/6 sa z celkového počtu žiakov 108 učilo slovenčinu 71. Učiteľky aj vedenie školy sa zhovárajú s rodičmi o dôležitosti učiť sa po slovensky, jednak z hľadiska tradícií a možných výhod ovládať tento jazyk, aj z toho hľadiska, že byť národnostnou školou pomôže zachovať a finacovať školu v takej malej dedine. Rodičia väčšinou uznávajú tieto argumenty. Trend je taký, že počnúc od nižších ročníkov každý sa bude učiť slovenčinu, a to štyri hodiny týždenne. Okrem toho tu bol aj slovenský krúžok a plánujú ho zaviesť znovu. Dve učiteľky vyučujú slovenčinu, ostatní učitelia nevedia po slovensky, preto v zborovni a všeobecne v škole medzi sebou rozprávajú po maďarsky.

Velký Čerkes: V škole je 150-160 detí, 80 % sú Rómovia, 40 detí sa učí slovenčinu. Veľmi veľa pomáha hostujúca učiteľka, s ktorou robievajú nástenky. Lutujú, že nemali takých lektorov oveľa skôr. V obci nie je slovenská samospráva, v okolí je slovenská škola len v Mandabokore, s nimi organizujú výlety na Slovensko.

Osobitnú skupinu tvoria malé školy, napr. integrované školy kvôli malému počtu žiakov: *Irminčok s Kardošom, Répašská Huta s Novou Hutou, Albert s Ambrózom, Bír s Veňarcom, Jača s Gutou a Čúvárom.*

Pálháza: Od r. 1995, 49 žiakov, 1 učiteľ, v jednej skupine okolo 12 detí. Prišli deti aj z okolitých dedín, všetci sa učia po slovensky, dedina hlasovala za. Stále viac sa zaujímajú o slovenčinu.

Santov: Od r. 1985, 6 tried, 3 učitelia. Všetci sa učia po slovensky, len tí nie, ktorí majú ťažkosti v učení (dyslexiu a pod.). Rodičia prijali v pedagogickom programe, že škola je národnostná, kde sa vyučuje slovenčina. Učitelia sa zhovárajú medzi sebou po slovensky, deti nie. Nemajú kontakty s okolitými školami, slovenská menšinová samospráva funguje len formálne podľa miestnych respondentov.

Šámšon: Sedem rokov tu fungovala malá škola, do roku 1968. Málo detí bolo aj vtedy, keďže sa držali porekadla „Nevydaj sa za Uhra, veľa detí robia!“. V štyroch triedach sa učili spoločne. Tí, ktorí nechceli vstúpiť do družstva, našli si prácu inde, medzi Maďarmi. Šámšon bol ohrozenejší tým, že „odniesli školu aj rad.“ Tým, že v Lucine vznikla ústredná škola, začali tam chodiť aj maďarské deti z okolitých dedín, kým mnoho šámšonských detí odišlo do školy do Pastúchova. „Dedinské spoločenstvo sa rozpadlo, všetko sa zmenilo, ale aspoň škôlka zostala v dedine.“ – hovorí jedna staršia respondentka.

Okolnosti vyučovania slovenčiny môžeme zhrnúť takto: Z toho, čo sa v týchto dedinách stalo počas reorganizačných pokusov školstva, vyplýva dôležitosť toho, aby v každej dedine bola škola, aj keď finančné okolnosti sú ťažké. Táto inštitúcia je akýmsi symbolom plnohodnotnosti miestneho spoločenstva. Keď ide o školu, kde sa vyučuje menšinový jazyk, platí toto tvrdenie ešte viac. Migrácia žiakov do školských stredísk negatívne vplyva na zachovanie materinského jazyka, podobne ako iné faktory, ktoré mobilizujú obyvateľstvo (pracovné príležitosti, urbanizácia atď.).

Aktivity, kde sa používa slovenčina mimo školy, sú súťaže, divadlo, slovenský či obecný deň, stretnutie so žiakmi zo Slovenska, recitačná súťaž, veršovačky, galaprogram, divadelný krúžok, dedinské slávnosti, slovenské tanečné festivaly, pravidelné pobyty na Slovensku.

Menšie školy sa zúčastňujú priemerne na dvoch takýchto programoch v jednom školskom roku, na viac nemajú učiteľia kapacity, keďže pripravujú deti aj na jazykovú skúšku. Väčšie školy, napr. Mlynky, sú aktívnejšie, lebo je tu viac učiteľov, resp. lepšie organizovaný slovenský život v dedine. Motívacia znamená, že chcú poznať jazyk starých rodičov, tradície, zvyky. Deti rady vystupujú, chystajú sa na jazykovú skúšku. Možno, že tabuľky z ostatných predmetov čisto po slovensky by motivovali žiakov používať slovenčinu.

Miestne slovenské samosprávy sú si vedomé dôležitosti slovenskej školy, Celoštátna slovenská samospráva je v prípade regionálnych škôl prevádzkovateľom (Sarvaš, Čaba, Nové Mesto pod Šiatrom). Žiaci základných škôl, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet, v štúdiu pokračujú zriedka. Spolupráca so samosprávami a kontakty medzi školami sú dôležité faktory z hľadiska organizačného, finančného, ale aj z hľadiska možnosti používania slovenčiny. Nótincs, Dunaedháza, Santov sú z hľadiska kontaktov izolované, ostatné školy majú nielen spoločné akcie a doškolenia, ale aj školské zväzy (napr. Piliš – Gerecse, Stredný Békeš). Veľmi dobré kontakty majú s okolitými školami Kirt, Kardoš a Čív.

Najnovšie tendencie

Najnovšie vývinové tendencie okrem zmeny prevádzkovateľa a integrovania pre malý počet sú zmeny v postoji k slovenčine. Národnostné postavenie škôl sa v istých časových intervaloch znovu definuje. To znamená, že nepravdepodobne a neregulovane, spontánne sa iniciuje zavedenie alebo zrušenie výučby slovenčiny. Najnovšie ju zrušili v Telekgerendáši (z iniciatívy miestneho obyvateľstva). Zo slovenskej školy v *Pitvaroši* pred 5 rokmi odišla slovenčinárka, preto bol len krúžok slovenčiny, ktorý viedla učiteľka zo škôlky raz týždenne. V dedine je málo detí, ktoré rozumejú slovenčine, lebo sú tu zmiešané manželstvá už na úrovni starých rodičov.

Zo 120 detí sa učí slovenčinu 22. Deti zapíše aj rodičia, ktorí sa nepovažujú za Slováka: škola dostane financie na fungovanie menšinového krúžku a to dobre chápu aj rodičia. Rodičia majú pozitívny postoj k tomu, aby sa deti

učili slovenčinu, so samosprávou tiež majú dobré kontakty. V roku 2006 znovu zaviedli namiesto kurzu 4-hodinové vyučovanie slovenčiny, učí Michal Divičan. Majú málo kníh, okrem učebnice od Majerovej a Szászovej, majú len málo pomocného materiálu.

V *Jásči* od r. 2007/08 zaviedli vyučovanie slovenčiny v 4 hodinách týždenne namiesto kurzu.

V *Čorváši* zaviedli pred 4 rokmi krúžok slovenčiny. Na začiatku v ňom bolo 5 detí, teraz už chodí 22 detí. V škole sú dve učiteľky, ktoré majú slovenčinu, ale riaditeľ ešte nesúhlasil so zavedením slovenčiny ako predmetu.

V *Čabačude* fungoval krúžok slovenčiny. Jedna učiteľka urobila kurz slovenčiny pre členov samosprávy. Od školského roka 2005/06 zaviedli slovenčinu v škole štyri hodiny týždenne od 1. a 7. triedy, po slovensky sa učí 80 detí. Rodičom sa tento nápad páči, deti rady chodia aj do existujúceho slovenského tábora. Paralelne sa uvažuje o znovuzriadení slovenskej výchovy v škôlke. Prípád Čabačudu ukazuje, aké dôležité je, aby slovenčina prechádzala z generácie na generáciu. Pretože terajší mladí rodičia stratili jazykový kontakt s predošlými generáciami, ich deti sa môžu naučiť jazyk predkov už len v škole, resp. škôlke. O toto sa usiluje menšinová samospráva spolu so školou.

Tieto udalosti patria k prirodzenému vývinu, formovaniu miesnych (politických) podmienok, ale bolo by dobré predísť negatívnym zmenám. Negatívne môžeme hodnotiť aj finančnú neistotu prevádzkovania menších škôl alebo zmeny formy vyučovania (riadna hodina – krúžok). Keď z niekoľkých ročníkov vypadá vyučovanie slovenčiny, už si rodičia odvyknú od myšlienky dať možnosť deťom učiť sa slovenčinu. Je to podobný jav ako v prípade cirkvi: v Slovenskom Komlóši desaťročia nebol slovenský kňaz, ľudia si zvykli, teraz je ťažkou úlohou znovu oživiť slovenský cirkevný život – takisto ako školu v Pitvaroši.

Rodinné zázemie z hľadiska tradovania slovenčiny

Keďže v rodinách rozprávajú čoraz menej po slovensky, deti prídu do školy bez vedomosti tohto jazyka. Materská škola má za úlohu pripraviť deti na školu. V tejto súvislosti prichádza do úvahy aj príprava na slovenčinu, materské školy nahrádzajú tradovanie slovenčiny v rodinnom zázemí. Škola – okrem iného – berie na seba aj túto úlohu a rodina to od nej aj očakáva: preto rodičia dávajú deti do slovenskej školy, aby sa naučili po slovensky. Škola sa snaží riešiť túto otázku, okrem iného aj pomocou materskej školy, ale keď doma alebo v neoficiálnych situáciách nepoužívajú tento jazyk, je menej motivácie na osvojenie si jazyka. Deti sa v materskej škole môžu učiť len hrou, preto sa učia po slovensky riekanky a pesničky. Slovenčinu používajú, len keď spievajú alebo recitujú to, čo sa naučili. Keď sa hrajú, vôbec nie, keď ich učiteľka osloví po slovensky, niekedy rozumejú, niekedy musí zopakovať po maďarsky. Po slovensky odpovedajú, keď ide o precvičenú slovnú zásobu.

Škôlky, kde by oficiálne mala byť jazykom komunikácie slovenčina, sú v Békešskej Čabe, Sarvaši, Slovenskom Kolmóši, Budapešti a v Novom Meste pod Šiatrom. V materskej škole v Békešskej Čabe bolo v roku 2004 60 detí, tento počet vzrastá od roku 1997. Okrem toho je v celej krajine 65 materských škôl, kde sa deti stretnú so slovenčinou. Vo Veľkom Bánheďeši keď deti prichádzajú do školy trochu vedia po slovensky, ale podľa učiteľov je to málo, v ďalšom vyučovacom procese možno práve tí budú mať lepšie výsledky, ktorí nemajú slovenský pôvod, ale dobre sa učia. Pri príprave na slovenčinu má aj škôlka veľkú úlohu. Týždenne majú 2 slovenské dni v strednej a veľkej skupine. Jedna učiteľka v škôlke má odbor slovenského národnostného pedagóga na škôlke. Slovenský deň vyzerá tak, že sa v čase na hru naučia názvy hier, predmetov, jedál atď., okrem toho sa špecializujú na slovenské piesne, básne a jednoduchšie rozprávky, ktoré potom pre istotu povedia aj po maďarsky. Deti sa naučia aj ročné obdobia, rozprávajú o počasí aj vetné modely. Majú dobré vzťahy s čabianskym metodickým centrom pre škôlky, pravidelná je aj výmena skúseností. Aj slovenská samospráva ich podporila finančne, kúpili hračky. Na takto získaných vedomostiach vedia stavať v škole.

Kolégium malo významnú úlohu v 50. – 70. rokoch, keď deti zo salašov dostali možnosť študovať a ubytovať sa na jednom mieste. Internát sa využíva ako priestor na kultúrnu činnosť, okrem iného aj na slovenskú kultúrnu činnosť. Zabezpečuje pozadie na nadobúdanie poznatkov. Vo voľnom čase sa organizujú programy a súťaže spolu s Domom slovenskej kultúry, so Zväzom slovenskej mládeže v Maďarsku aj s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku. Tieto možnosti používania slovenčiny len čiastočne plnia úlohu chýbajúceho rodinného zázemia. Vďaka dobrej spolupráci s rodičmi počet žiakov od roku 1997 rastie. Rastie aj počet hodín cudzích jazykov aj slovenčiny (Pečeňová, 2002).

Subjektívne mienky o vplyve školy na používanie slovenčiny

Subjektívnu mienku o vplyve školy na používanie slovenčiny sme skúmali v rámci súťaží *VÚSM Zo školských lavíc do života* a z terénneho výskumu. Metóda zbierania údajov mala taký charakter, že sa často vyvinul spontánny rozhovor a niekedy sa to nepodarilo usmerňovať tak, že by sme hovorili o všetkom. Dotazník z prvej súťaže *Zo školských lavíc do života* bol len tematickým spojivom pre rozhovor. Na druhej strane sme však zapracovali aj poznámky, ktoré vznikli na okraji dotazníkov, v tých sú cennejšie informácie ako vo vynechaných otázkach.

Vzdelanejší majú pozitívnejší postoj k slovenskej škole už z hľadiska povolania, napr. učiteľa, účasť na slovenských akciách je tiež typická pre túto skupinu, no sledovanie slovenských médií, predovšetkým novín nezávisí od povolania alebo vzdelania. Len dvaja odpovedali, že sa naučili po slovensky v škole – väčšina respondentov však patrila do generácie 50-60-ročných, ale

bola tu aj 28-ročná žena, ktorá sa naučila po slovensky doma takisto ako starší. Školský kontakt so slovenčinou vznikol vždy na základnej škole, materskú školu nikto nespomenul. Tí, ktorí ďalej študovali len na gymnáziu, mohli rozvíjať vedomosti zo slovenčiny, lebo priemyselné školy boli aj sú maďarské. Radi chodili na slovenčinu aj vyzdvili, že mali radi tento predmet, len dvom respondentom na tom nezáležalo. Tí, ktorí na otázku „Kde ste sa naučili po slovensky?” odpovedali „doma”, odpovedali na otázku „Vedeli by ste po slovensky, keby ste sa v škole neboli učili po slovensky?” „áno, samozrejme”, dvaja odpovedali „menej” a nikto neodpovedal, že nie. Úlohou školy podľa staršej a strednej generácie bolo ešte rozvíjať základné vedomosti získané v rodine, resp. naučiť spisovnú slovenčinu. O slovenských programoch v škole jeden povedal, že boli povinné. Vystúpenia, tanec, deň matiek mali radi, tieto školské programy pokračovali aj v dospelosti ako klub, spevokol. Na otázku, či ďalšie štúdium uľahčila slovenská škola, sme dostali rôzne odpovede. Pre väčšinu to neznamenal nič zvláštne, ale nikoho ani nediskriminovali. Každý dal alebo dal by svoje dieťa do slovenskej školy, jeden rodič povedal, že ho nahovorili – o tom sme počuli od učiteľov, že je to potrebné. Jeden respondent poznamenal, že to nie je slovenská škola, lebo slovenčina sa vyučuje ako predmet. Deti respondentov vedia len pasívne po slovensky. Sú aj také prípady, že dve staršie deti vedia, tretie dieťa už nie, alebo keď deti boli menšie, tak vedeli. Zmiešané manželstvá boli označené za jeden z dôvodov tohto javu. Môžeme konštatovať generačný pokles ovládania slovenčiny. Tí, ktorí sa v škole len trochu naučili slovenčinu, alebo sa ju naučili doma, dajú síce svoje dieťa do slovenskej školy, ale táto škola vyučuje slovenčinu len ako predmet; navyše zmiešané manželstvá pretvorí domáce prostredie na maďarské a výsledkom je pasívna znalosť slovenčiny. Táto pasivita potom spätne vplýva aj na generáciu rodičov: doma nehovoria po slovensky, v lepšom prípade len sledujú médiá. Tí, ktorí odpovedali, že sa často zúčastňujú na slovenskom kultúrnom živote, povedali aj to, že by niečo stratili, keby nechodili do slovenskej školy, zážitky zo školy pozitívne ovplyvnili ich postoj k slovenčine a pre ich životnú dráhu to znamenalo plus. Tu sa dá zachytiť pozitívny vplyv školy na identitu absolventa. Ale aj to je pravda, že takýto vplyv mala škola len na málo ľudí. Môžeme povedať, že celkovo je to malá skupina ľudí, pre ktorých je slovenčina srdcovou záležitosťou, ostatným zostanú odpoveďe ako „áno, pasívne”, „málokedy” a „nič zvláštneho to neznamenal”.

K subjektívnym mienkam rodičov o slovenčine v školách:

– *Vyučovanie slovenčiny by malo zmysel, keby bolo intenzívnejšie.* Rodičia urobia všetko, aby sa dieťa naučilo lekcii, napriek tomu, že v rodine nie je Slováč.

– *Vo vyšších triedach už berú slovenčinu vážnejšie.* Nahovorili rodičov, aby zapísali dieťa na slovenčinu.

– *Rodina je z inej dediny, nepoužívajú slovenčinu.* Väčšie dieťa chodí do čabianskeho slovenského gymnázia. Aj menšie dieťa sa učí po slovensky, pokladajú to za užitočné.

– *Svokra je Slovenka, malé dieťa sa učí v škôlke riekanky, hry, piesne, základnú slovnú zásobu po slovensky. Vidí v tom zmysel, že sa učí po slovensky, lebo vedieť niečo je sama hodnota.*

– *Stará matka je Slovenka, dieťa je siedmak, tolko používa slovenčinu, nakoľko ju potrebuje v škole a v tábore na Slovensku. Nebude sa učiť ďalej slovenčinu. Suseda mu pomôže učiť sa.*

– *Zo strany otca sú Slováci, preto rodič pokladá za dôležité, aby sa dieťa učilo po slovensky. V škole v prídode sa učili po slovensky, vznikli priateľstvá, ale ani tam sa nie vždy rozprávali po slovensky. Pokladá za dôležité, aby sa dieťa učilo jeden západný a jeden slovanský jazyk. Bolo by dobré postúpiť ďalej od čítania a prekladu a hovoriť na hodine po slovensky. Bez živej situácie je to mŕtva vec. Len sa bifiľujú slová, nemajú možnosť používať ich. Učia sa s pramatkou zo spevníka. Dávnejšie bol taký rodič, ktorý povedal na schôdzi, že načo je slovenčina. Vyhrali knihy na slovenskom dni v škole.*

– *V Novej Hute a Santove boli dávnejšie rodičia, ktorí nepodporovali vyučovanie slovenčiny, ale učenie cudzích jazykov má v posledných rokoch rastúcu tendenciu. Jazyková skúška a výhody získané z nej sú motivujúce pre žiakov, ale konkurencia angličtiny je silná.*

– *Deti v Čive tiež uprednostňovali angličtinu, kým neprišli na to, že aj ten jazyk sa treba učiť.*

Subjektívne mienky podávajú úprimný obraz o problematike efektívnosti a úžitocnosti vyučovania slovenčiny. Postoje rodičov sú vo všeobecnosti pozitívne, ale aj kritické, a môžeme povedať, že ich kritika je daná realitou – pre nich je dôležité, aby sa dieťa vedelo uplatniť v živote. Úlohu slovenčiny v tomto uplatňovaní nemôžu predvídať, ale všeobecný vzrast hodnoty cudzích jazykov zvyšuje aj motiváciu učiť sa slovenčinu. Otázne je však pokračovanie po základnom stupni.

Používanie slovenčiny na hodinách

V prvej fáze inštitucionálnej výučby slovenčiny sa vo všetkých typoch škôl metodicky vychádzalo z diglosie žiakov. Všetci žiaci dobre ovládali niektorý miestny dialekt z domu, jazyková výchova smerovala k ovládaniu spisovného jazyka kontrastívnou metódou. Boli však uplatňované postupy, ktoré vyvolali pocit menejcennosti tej jazykovej podoby, ktorú ovládali generácie staršie od školského veku. Následkom výmeny obyvateľstva v rokoch 1946 – 48 bola dolnozemska slovenska societa značne narušená – zmenila sa aj jazyková situácia prostredia, aj stupeň ovládania jazyka detí. Metodika vyučovania sa týmto zmenám neprispôbovala. Pedagogovia si uvedomovali zmeny, ale priznať situáciu, že pre deti slovenskej národnosti je slovenčina cudzím jazykom, by bolo viedlo k politickým komplikáciám. V šesťdesiatych rokoch sa dalo ešte počítať so živým jazykom, ale slovná zásoba bola chudobnejšia, maďarský jazyk mal väčší vplyv. Pre osemdesiate roky je charakteristické, že „v maďarčine je ľahšie”, motivácia žiadna: „treba učiť angličtinu” (Pečeňová,

2002, s. 8.). Konkurencia angličtiny vyplýva z toho, že slovenčina sa vyučuje ako cudzí jazyk, nie ako materinský, preto sú obidva jazyky z hľadiska žiakov rovnomerné, a pritom je angličtina svetovým jazykom.

Deti prídu do školy napriek príprave v škôlke bez znalosti slovenčiny, je to obrovský pokrok, že už v druhom polroku prvého ročníka rozumejú slovenské pokyny učiteľky a aj keď občas s chybami, ale reagujú na otázky. Plynulý slovenský prejav sa ešte ani neočakáva. Detom robia ťažkosti predovšetkým gramatické rody a pády – gramatické kategórie, ktoré v maďarčine neexistujú alebo sa vyjadrujú inak. To je dôkazom toho, že deti majú materinský jazyk maďarský a pred školou sa so slovenčinou veľmi nestretli.

Jazykové znalosti žiakov so slovenčiny sú pred vstupom do školského systému skoro nulové, motivácia je tiež veľmi slabá. Čo ostáva cieľom slovenského škostva v Maďarsku? Naučiť čím viac žiakov po slovensky na úrovni základnej školy (schopnejších na strednej) a sprostredkovať slovenskú kultúru a tradície. Tým sa stali školy najdôležitejšími inštitúciami Slovákov v Maďarsku. Môžeme konštatovať so všeobecnou platnosťou, že učitelia slovenských škôl paralelne musia vyučovať obsahové vedomosti z daného predmetu a slovenský jazyk.

Musíme vyzdvihnúť dôležitú úlohu hostujúcich učiteľov. Tým, že hostujúce učiteľky nehovoria po maďarsky, aj po dlhšom pobyte len rozumejú, sú deti nútené komunikovať s nimi po slovensky. Ony znamenajú „čerstvú krv“ v používaní slovenčiny, lebo svojou prítomnosťou zvyšujú dorozumievaciu funkciu slovenčiny a občerstvujú nielen jazyk žiakov, ale aj kolegov. Nezávisle od typu školy všade chvália prácu a vplyv lektorov, navyše sa vyslovili, že škoda, že neprišli skôr. Keďže ich pozitívny vplyv je všade citelný, treba sa snažiť, aby sa hostujúci učitelia dostali aj tam, kde ešte nie sú.

V nižších ročníkoch je slovenčina napr. v Novej Hute veľmi populárna lebo, sa učia hrou, spevom, chodením na výlety. Na hodinách slovenčiny odznievajú pokyny alebo otázky najprv po slovensky, potom sa učiteľ opýta, či rozumeli. Naučené učivo a látku v užšom slova zmysle vedia po slovensky, ale pri voľnejších situáciách (napr. šepkaní) sa vyskytuje miešaná reč alebo maďarský jazyk. Gramatika sa vysvetľuje po maďarsky, čo je obvyklou metódou vyučovania cudzieho jazyka. Keď je niečo dôležité alebo zložité, tak sa to vysvetľuje tiež po maďarsky alebo dvojjazyčne. Napr. pravidlo nechá učiteľka prečítať po slovensky a potom to vysvetľuje po maďarsky. Po slovensky vedia povedať najmä to, čo si nacvičili alebo čo sa naučili, napr. piesne.

Môžeme skonštatovať, že v školách, kde je viac učiteľov slovenčiny a tí majú kontakty mimo školy, je väčší úspech žiakov z hľadiska osvojovania slovenčiny. Izolácia učiteľa, málo mimoškolských aktivít sú demotivujúce faktory. Slovenčina ostáva bez funkcie, keď je len vyučovacou hodinou. Príprava na jazykovú skúšku, rôzne súťaže alebo iné akcie môžu byť namáhavé, organizovať tábor alebo výlet na Slovensko komplikované, ale keď chceme, aby vyučovanie slovenčiny nebolo samoúčelné, ale malo skutočný osoh, musia školy metodicky spolupracovať, aj si neformálne vymieňať skúsenosti a organizovať možnosti používania slovenčiny.

Používanie slovenčiny v spontánných situáciách

Vysoká aktivita a oddanosť učiteľov, vonkajšie znaky slovenskosti, rastúci počet žiakov a podobné faktory by mali vplývať pozitívne na používanie slovenčiny. Účinok majú však väčšinou len v znalostiach slovenčiny, nie v jej skutočnom používaní. Učitelia medzi sebou používajú obidva jazyky, s hostujúcimi učiteľmi slovenčinu. Žiaci medzi sebou hovoria po maďarsky, s tými učiteľmi, ktorí to očakávajú, po slovensky. Nápis v školách deklaruje slovenskosť, na podujatiach sú prítomné obidva jazyky.

V Slovenskom Komlóši pokladajú podľa spoločného dotazníkového výskumu Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku učiteľov za najkrajšie hovoriacich a očakávajú od nich hojné používanie slovenčiny, aby sa deti naučili tento jazyk. V zborovni učitelia hovoria miešane spisovnou slovenčinou a po maďarsky, nárečie málo počutí, u detí vôbec nie. Výber jazyka u učiteľov závisí nie od zložitosti, ako u detí, ale od témy: keď sa tematika týka slovenčiny, Slovákov alebo Komlóšanov, tak sa hovorí po slovensky, ale o úradných alebo organizačných veciach hovoria po maďarsky. V učiteľskom zbore sú aj učitelia, ktorí nevedia po slovensky, v ich prítomnosti alebo s nimi hovoria tiež po maďarsky, ale s hostujúcou učiteľkou hovoria vždy po slovensky. Ale napr. v Pálháze ani učitelia, ani deti nehovoria medzi sebou po slovensky. V málo prípadoch, napr. v Novej Hute alebo v Mlynkoch a Číve, sa žiaci zhovárali po maďarsky a po slovensky povedali to, čo sa týkalo slovenských reálií alebo čo bolo vtipné. Učitelia by sa mohli pokúsiť viac rozprávať po slovensky, lebo príklad je dôležitým faktorom výchovy a táto prax by pozitívne ovplyvňovala aj výsledky na hodinách.

Regionálne rozdiely alebo veľkosť, postavenie školy neovplyvňoval signifikantne spontánne používanie jazyka. Rozšíreným a akceptovaným javom je maďarská komunikácia žiakov mimo vyučovacích hodín, tento stav učitelia nevedia, ani nechcú zmeniť, nikde to nie je cieľom pedagogického programu. Je veľmi pozitívne, keď sa podarí žiakovi „nakaziť“ slovenčinou, rozsypať zrná záujmu o tento jazyk a dať možnosť spoznať tradície, resp. pomocou jazykovej skúšky uplatnenia. Medzi sebou, počas prestávok sa slovenčina málo používa. Deti napríklad šepkajú po maďarsky: keď treba niečo dôležité rýchlo a stručne povedať, tak menia jazyk, aj keď predtým hovorili po slovensky.

Záver

Na základe terénneho výskumu môžeme zhrnúť výskumné výsledky takto: na hodinách slovenčiny jednoznačne prevláda slovenčina, okrem vysvetlení gramatiky alebo niektorých výrazov, kde je z metodického hľadiska potrebné používať maďarčinu. Medzi žiakmi okrem slovenských pozdravov málokedy počutí spontánnu slovenčinu. Súkromné rozhovory sa uskutočňujú prevažne v maďarčine. Počas prestávok, pri hre sa rozprávajú po maďarsky, keď príde učiteľ na chodbu, pozdravia ho po slovensky a pokračujú v takom

jazyku, v akom sa s daným učiteľom zvykli rozprávať. Keď vedia, že dotyčný sa sústavne snaží hovoriť po slovensky a to očakáva aj od ostatných, tak sa tomu prispôbia. No keď pocítia, že aj komunikačným partnerom je ľahšie používať maďarský jazyk, tak prejdú na ten jazyk. Ak by sa učitelia pokúsili viac rozprávať po slovensky aj medzi sebou, aj s deťmi, bolo by to dobrým príkladom pre žiakov. V zborovni sa hovorí miešane, aj v súvislosti s textom môže nastať zmena jazykového kódu. Keď je prítomný Maďar, ktorý nevie po slovensky, každý hovorí po maďarsky, keď je prítomný hostujúci učiteľ, používajú slovenčinu. Niektorí pedagógovia sa vedome snažia používať slovenčinu čím viac, a to najmä v úradných situáciách; zvyky spontánnej komunikácie sa dajú ťažko ovplyvniť. Tieto tvrdenia o používaní jazyka platia pre všetky typy škôl, či je to dvojazyčná škola alebo škola, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet. Rozdiel je medzi jazykovými vedomosťami žiakov aj v súvislosti s tým, aké podmienky (počet hodín, predmety) im poskytnú daná škola, ale stav spontánneho používania slovenčiny deklarované zaradenie školy do tej či onej skupiny značne neovplyvňuje.

Žiadosť rodičov o vyučovanie slovenčiny formou komunikácie by sa mala brať v škole vážne, v tom prípade by používanie slovenčiny nebolo také pasívne. Na druhej strane v rodinách, kde vyslovene pokladajú za dôležité zachovať si slovenské korene, by si mohli dať námahu hovoriť po slovensky, hlavne keď na nejakej úrovni každý člen vie po slovensky. Možno, že to znie ako umeľý zásah, ale inde je to prirodzené, keď dvaja vedia jeden jazyk a aj ho používajú. Školy, samosprávy, civilné organizácie by mohli propagovať používanie slovenčiny, vychovávať rodičov. Je pozoruhodným javom, že rodičia očakávajú od školy, že nahradí isté rodičovské úlohy, napríklad naučí dieťa po slovensky. Rodičia sú väčšinou spokojní, keď zapísali dieťa do slovenskej školy, myslia si, že tým splnili želanie starých rodičov. Pedagógovia na druhej strane stále vyzdvihujú „domácu úlohu“ rodinného prostredia: aby sa s deťmi snažili rozprávať po slovensky aj doma.

V Sarvaši, Segedíne, Budapešti, Ostrihome a Pilišskej Čabe fungujú katedry slovenčiny integrované do národnostného alebo slavistického inštitútu. Pedagógovia okrem pedagogickej výchovy učiteľov slovenčiny publikujú, organizujú i navštevujú konferencie v prospech upevnenia vedeckého života a slovenského školstva v Maďarsku. Aj vo vysokom školstve však cítiť podobnú jazykovú situáciu ako vo verejnom školstve: slovenčinu používajú len v odbornom, školskom prostredí, resp. v daných situáciách. Každodenným dorozumievacím prostriedkom budúcich učiteľov národnostných škôl a slavistov je maďarčina. To je smutným, ale prirodzeným javom, napriek činnosti lektorov. Prirodzeným je preto, lebo samozrejme je, že študenti medzi sebou budú používať ten jazyk, ktorý im ide najľahšie, hlavne keď ide o vedeckú tému, ťažké skúšky. Smutný preto, lebo učitelia cudzieho jazyka musia byť príkladom pre deti aj z jazykového hľadiska. Ak sa v ich reči vyskytujú neistoty, ide to na úkor výučby slovenčiny. Dvojazyčné vyučovacie hodiny vedú k tomu, že študenti nie sú nútení porozumieť ani hovoriť po slovensky, dvojazyčnosťou odvykajú od rozmyšľania po slovensky.

Tí, ktorí sa učili v slovenských školách, aktivizujú sa neskoršie v menštinovom živote, to povedali v Mlynkoch, Novej Hute aj v Černi (Bakonycseryne). Po štúdiu sa vrátia do svojho rodiska a veľa urobia pre tamojšiu slovenskú komunitu. Okrem tejto perspektívy práce v slovenskej menšinovej oblasti alebo povolania slovenského národnostného učiteľa treba ponúknuť aj ďalšie možnosti budúcej profesie žiakom, ktorá súvisí so slovenčinou. Problematiku ďalšieho štúdia vysvetľuje riaditeľka budapeštianskej slovenskej (Budapest) školy takto: „*Žiaci nemajú odvahu prísť k nám zo základných škôl, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet, totiž majú obavu, že nebudú úspešní. V záujme vyriešenia danej situácie iniciovali sme zavedenie nultého, čiže deviateho ročníka jazykovej prípravy. Žiaľ, naše úsilie nezískalo žiadnu podporu a odozvu, ani zo strany udržiavateľov škôl jednotlivých obcí, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet, ani zo strany slovenských samospráv. O naše úsilie a zaškolovací proces neprejavovali žiadny záujem. Finančne sú len dotiaľ zaniatení, kým žiaci nezakončia základnú školu? Potom sa už národnostná identita stráca? Nemali by sa títo žiaci motivovať, aby aspoň z každej Slováckmi obývanej obce 2-3 pokračovali v štúdiách na slovenskej škole a zdokonaľovali sa v slovenskom jazyku? Po absolvovaní maturity by mohli pokračovať v nadstavbovom štúdiu, stali by sa z nich kvalifikovaní odborníci – manažéri, sekretári, spravodcovia, ktorí by obstáli na každom poli verejného a hospodárskeho života. Mali by sme využiť túto možnosť, lebo časom naša národnosť stráca mladú generáciu.*“ (Csörgölová, 2006) Obchod, prekladateľstvo, práca v medzinárodných firmách sú dobré možnosti pre mladých ovládajúcich slovenčinu, ale ich jazyková úroveň musí byť vyššia ako základný stupeň. Tu zistíme rozdiel medzi pedagogickým programom národnostných škôl (spoznanie tradícií, aspoň minimálne ovládanie a obľúbenie si slovenského jazyka) a medzi požiadavkami trhu práce (napr. odborný jazyk na úrovni rokovania, preklad z angličtiny do slovenčiny).

Vedecké poznanie má aj praktický charakter, naše výskumné výsledky by mali pomôcť pri ďalšom rozvoji používania slovenského jazyka v školách v Maďarsku. Možnosti progresívnych zmien na základe výskumu vidíme takto:

- Školský systém a predmety majú vyhovovať požiadavkám trhu práce, aby sa slovenské deti mohli lepšie uplatniť (tým bude aj slovenská škola lákavá), neskončiť jazykovou skúškou, ale ďalej zužitkovať vedomosti zo slovenčiny.
- Nezatvárať malé školy, aj keď je detí málo, lebo keď cestujú do inej školy, nie je isté, že do slovenskej.
- Ďalej rozvíjať systém hostujúcich učiteľov.
- Učitelia by mali dať pozitívny príklad pri každodennom používaní slovenčiny tým, že nielen na hodinách používajú tento jazyk, ale aj v spontánnych situáciách, aj medzi sebou, aj s deťmi.
- Zapojiť rodičov do používania slovenčiny, presvedčiť ich nielen o tom, aby dali dieťa do slovenskej školy, ale aj o tom, aby používali slovenčinu doma, nezávisle od úrovne svojich jazykových vedomostí.

- Nájst čím viac príležitostí používať jazyk: v krúžkoch, v konverzáciách zapojením rodiny a civilných organizácií.
- Snažiť sa o jednojazyčnosť: keď človek vie, že daná informácia odznie aj po maďarsky, nebude nútený porozumieť po slovensky – to sa vzťahuje predovšetkým na vysokoškolákov.

Tóth Sándor János

Szlovák nyelvhasználat az iskolákban

A kutatás jelenlegi állásáról

A magyarországi szlovák oktatás témája az iskolai dokumentumok kidolgozása kapcsán volt napirenden a különböző, ezzel foglalkozó hivatalokban. A tudományos, szociolingvisztikai kutatás ritkább, mint a szakmódszertani és egyéb praktikus kiadványok, publikációk. Ebből a szempontból kiemelkedően fontos a *Slovenčinár* módszertani folyóirat, melyet Békéscsabán adnak ki szlovák nyelven. A folyóiratot Hornokné Uhrin Erzsébet (2004) elemezte. Rajta kívül a téma kutatói nyelvtudományi szempontból Gyivicsán Anna (2003), Zsilák Mária (1992), Mária Homišinová (2003), Vámosné Telekes Éva (2004), Fazekasné Bartha Mária (2001), Farkas Éva (2005), Bodonyi Edit (1999), Tóth Sándor János (2005). További szakirodalmat lásd *A magyarországi szlovák nyelv kutatásának elméleti és módszertani alapjai* c. fejezetben.

A kutatás célja és módszerei

Az iskola a nemzeti kultúra és identitás átörökítésének egyik legfontosabb intézménye. A magyarországi szlovákok esetében ez különösen fontos, főleg nyelvi szempontból, mert a nemzeti identitás megőrzésének eszköze a szlovák nyelv. Éppen ezért döntött a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete az iskolaügy nyelvi helyzetének részletes elemzése mellett.

A kutatás 2003 és 2007 között zajlott. Célunk a jelenlegi állapot, a változások, tendenciák elemzése volt az iskolai szlovák nyelvhasználattal kapcsolatban. Feltételeztük, hogy a szlovák nyelv jobban érvényesül ott, ahol több tantárgyat tanítanak ezen a nyelven, és ahol a gyerekek szlovák környezetben nőttek föl. További hipotézisünk volt, hogy különbség van az órai és a spontán nyelvhasználat között, a diákok és a tanárok kommunikációja között.

A kutatás során a magyarországi szlovák iskolarendszer sajátosságaiból indultunk ki. Magyarországon különféle iskolatípusokban használják a szlovák nyelvet. Vertikálisan a szlovák nyelv jelen van az iskolarendszer minden szintjén: az óvodákban, az általános iskolákban, gimnáziumokban, szakközépiskolákban, főiskolákon, egyetemeken. Integrált intézmények működnek Békéscsabán, Budapesten és Sátoraljaújhelyen, ahol a fiatalok az óvodától az érettségiig szlovákul tanulnak. Ebben a kutatásban elsősorban a közoktatás 12 évfolyamával foglalkoztunk, de érintjük az óvodák és a felsőoktatás témáját is. A szlovák nyelvhasználat a közoktatásban a legsokszínűbb és a jövő generációja szempontjából e korosztály nyelvi viselkedése döntő. A szlovák nyelvi oktatás Magyarországon két fő iskolatípusba sorolható: a kétnyelvű intézményekben néhány tantárgyat szlovákul vagy két nyelven tanítanak, általában a humán tárgyak közül az éneket, történelmet, népismeretet ill. a földrajzot, testnevelést a tanári kar összetétele alapján. A nyelvoktató intézményekben heti négy óra szlovák van, és ebbe integrálják a népismeret tantárgyat – ilyen a szlovák iskolák többsége. Egyedül a budapesti intézmény tűzte ki céljául az egynyelvű szlovák oktatást (de a környezet itt is magyar, a portás pl. nem tud szlovákul). Szlovák iskolának nevezzük ebben a tanulmányban az egyszerűség kedvéért az összes iskolatípust.

Mivel az iskolarendszer magyarországi szlovákokra vonatkozó része ilyen árnyalt, fontos, hogy a kutatás elején tájékozódjunk ezekről a körülményekről. A szlovák iskolák regionális elrendeződése sem egyszerű, mivel a magyarországi szlovákok elszórt nyelvszigeteken élnek. Ez befolyásolja az intézményrendszer felépítését és a tanulók létszámát. Értékelnünk kell tehát, hogy mely iskolákban végzünk részletesebb kutatást. A konkrét kutatópontok kiválasztásának szempontjai a következők voltak:

- Iskolatípus (nyelvoktató vagy kétnyelvű)
- A szlovákot tanuló évfolyamok (1-4., 1-6., 1-8., 1-12., 9-12.)
- Regionális szempont (Alföld, Pilis, Nógrád, Dunántúl, Észak-Magyarország, Budapest).
- Az iskola mérete a kis falusi összevont osztályokkal működő iskoláktól a regionális központokig.

Szociolingvisztikai módszerekkel kívántuk feltérképezni, hogy milyen nyelvi színtereken érvényesül a szlovák nyelv az iskolákban. A közvetlen megfigyelés módszerét választottuk, beszélgettünk a tanárokkal, igazgatókkal, szülőkkel és diákokkal, tanulmányoztuk a pedagógiai programot. Az iskolások számára szervezett versenyek kapcsán lehetőségünk nyílt megfigyelni a nyelvhasználatot az iskolákban. Rendszeresen látogattuk a továbbképzéseket, konferenciákat és egyéb, pedagógusok számára szervezett rendezvényeket, ahol információkat, tapasztalatokat szereztünk, kapcsolatokat teremtettünk. Használtuk az interjú és a kérdőív módszerét is, elsősorban az MTA Nyelvtudományi Intézetével közösen szervezett tótkomlói NKFP kutatásban (Tóth – Tuska – Uhrinová – Žiláková 2005).

A vizsgálni kívánt intézmény kiválasztása után vagy felkerestük az iskolát személyes tapasztalatszerzés céljából, vagy felvettük a kapcsolatot az igazgatóval ill. a szlovák szakos tanárral, és tőlük szereztük be az alapvető információkat. Az első esetben ügyelni kellett a megfelelő időpont kiválasztására, hogy ne legyen ünnepély, kirándulás vagy egyéb esemény, és átlagos képet kapjunk az iskoláról. A második esetben inkább adatgyűjtés jellegű volt a kutatás, mindkét módszer esetén törekedtünk a tényszerűsége, ezért a következő szempontok alapján dolgoztunk:

A szlovák nyelv oktatásának feltételei:

Mely tantárgyakat tanítják szlovákul? Hány osztályban tanulnak szlovákot? Hány szlovák szakos pedagógus van? Milyen tankönyveket, segédanyagokat használnak? Van-e szlovák tanterem vagy nyelvi labor?

A szlovák nyelv tanításának körülményei:

Milyen okoknál fogva íratják be a gyerekeket a szlovák órákra? Mi motivál legjobban a szlovák nyelv tanulásában? A szlovák nyelvoktatás kimeneti eredménye, és a továbbtanulási lehetőségek ezen a téren. Külső tényezők, melyek összefüggnek a szlovák nyelvhasználattal: faliújságok, feliratok, kapcsolatok más iskolákkal, önkormányzatokkal, rendezvények, versenyek.

A szlovák nyelv átörökítésének családi háttere:

Milyen szlovák nyelvtudással jönnek a gyerekek az iskolába? Együttműködés az óvodával. Mennyire támogatják a szülők a szlovák nyelv oktatását? Idegen nyelv-e a szlovák vagy az ősök nyelve?

Szlovák nyelvhasználat az órákon:

Hogyan és milyen nyelven reagálnak a diákok a szlovák kérdésekre? Mondanak valamit szlovákul a tananyagon kívül is? Milyen speciális módszerekkel alkalmazkodnak a helyi nyelvi adottságokhoz? A vendégtanárok szerepe a szlovák nyelvoktatásban.

Szlovák nyelvhasználat spontán helyzetekben:

Beszélnek egymás között a tanárok szlovákul? Mennyire természetes a tanári szobában a szlovák nyelvhasználat? Milyen nyelven reagálnak a gyerekek és a tanárok? Milyen helyzetekben használják a szlovák nyelvet?

Az egyes iskolákban folytatott kutatómunka során az előbb felsorolt kérdésekre koncentráltunk. Ezek a kérdések a beszélgetések vezérfonalául szolgáltak, és azokat a szempontokat tartalmazták, melyekre figyelni kellett az iskolákban. A beszélgetések során az iskolák különlegességeire is fényt derült, melyeket külön lejegyeztük. A beszerzett információkról nemcsak a tanárokkal, hanem a szülőkkel, volt diákokkal és a falvak lakóival is lehetőségünk nyílt beszélni. A gyerekeknek nem tettünk fel direkt kérdéseket, hanem megfigyeltük nyelvi viselkedésüket.

A kutatás eredményei

Az adatok elemzésekor értékeltük és összehasonlítottuk a szlovák nyelvhasználat helyzetét az egyes iskolákban. Figyeltük a pedagógiai munka eredményét, a gyerekek és a szülők szlovák nyelvtanulással kapcsolatos attitűdjeit. Figyeltük az iskolákban végzetek érvényesülési lehetőségeit, a szlovák nyelv hatását életpályájukra.

A kutatási eredmények arról tájékoztatnak, hogy milyen formában van jelen az iskola életében a szlovák nyelv, milyen helyzetekben milyen nyelvet használnak, milyen hatással van a szlovák nyelv tanulása a kódváltásokra. Az eredmények elemzése, összehasonlítása választ ad a szlovák nyelv iskolai érvényesülésének sikereire és sikertelenségeire.

A szlovák nyelv tanításának körülményei

Budapesten, Sátoraljaújhelyen, Békéscsabán, Szarvason és Tótkomlóson egy-egy általános iskolában néhány tantárgyat szlovákul tanítanak. Ezek az iskolák kétnyelvűként definiálják önmagukat. Magyarországon további 45 iskolában tanítják a szlovák nyelvet, mint tantárgyat, ezen kívül Sátoraljaújhelyen és Miskolcon néhány szaktantárgyat. A felsőoktatásban Budapesten, Piliscsabán, Szegeden és Szarvason van szlovák szak.

A szlovák nemzetiségi iskolák pedagógiai programjában előtérbe kerül a szlovák nyelv értéke, fontosnak tartják az igény kialakítását a szlovák nyelv elsajátítására. A békéscsabai, szarvasi, budapesti szlovák iskolák nem tudnak megfelelni néhány szülő és nemzetiségi politikus elvárásainak, az egynyelvű szlovák oktatást illetően. A diákok nyelvtudása különböző és hiányoznak a reál tantárgyak szlovák pedagógusai, tankönyvei is. Békéscsabán módszertani központ működik, az itteni iskola és az OSZÖ a kiadója a *Slovenčinár c.* módszertani évkönyvnek. Célja új információk, módszerek bemutatása, közvéleménye a szlovák nyelv tanításáról.

Fontos tényező a diákok felkészítése a továbbtanulásra, mely főleg magyar nyelven valósul meg (Uhrinová 2004). Többször tapasztaltuk a kutatás során, hogy ha az általános iskolások elfelejtenek szlovákul, ha nem gimnáziumban tanulnak tovább, ill. nem választanak szlovák szakot az egyetemen, más szakmákban nincs szükségük a szlovákra.

Budapesten bevezették a kétnyelvű felépítményi rendszerű oktatást az érettségizettek számára titkári és menedzseri képzéssel. Tantárgyaik: adminisztrációs technika, titkársági munkák, üzleti levelezés, társadalmi kapcsolatok. A sikeres végzősök kétnyelvű bizonyítványt kapnak és nemcsak a magyarországi szlovák intézményekben, hanem az üzleti szférában is el tudnak helyezkedni. 2000-ben indították be az idegenvezetői és szállodaiipari egyéves képzést.

1. sz. táblázat

A szlovák kisebbségi oktatás statisztikai adatai

tanév	kétnyelvű iskolák száma	diáklét-szám	nyelvoktató iskolák száma	diáklét-szám	óvodák száma	gyereklét-szám
1967/68	6	706	63	4649	15	633
1970/71	5	679	74	6167	23	952
1975/76	5	738	72	6587	41	1658
1982/83	5	883	76	7637		
1987/88	5	695	75	6916	53	2773
1999/2000	5	750	54	3674	73	3050
2003/04	5	876	52	3777	73	2679
2004/05	5	862	46	3419	55	2755
2005/06	5	888	45	3567	52	2636
2006/07	5	869	45	3496	51	2612

Forrás OM. 2007

A miskolci Andrassy Gyula Szakközépiskolában 2002 óta van intenzív szlovák nyelvtanítás a 0. évfolyamon, heti 18 órában, majd heti 5 órában folytatódik és néhány szaktárgyat is szlovákul vagy két nyelven tanítanak, például az informatikát. Érdekes, hogy ezeket a lehetőségeket nem a nemzetiségi iskolákban végzett diákok veszik igénybe, hanem Miskolc esetében a helyi magyarok, míg Budapesten a szlovákiai diákok és kisebb számban a magyarországi szlovákok gyermekei.

Sátoraljaújhelyen regionális szlovák intézmény működik, ahol a budapestihez hasonlóan biztosítják a folyamatosságot az óvodától az érettségig. Ebben az iskolában a gimnáziumi tanulmányokon kívül szállodaipari képzést kínálnak, az itt végzett diákok az idegenforgalomban tudnak elhelyezkedni.

Az alföldi régió és a kis falvak általános iskolát végzett diákjainak szlovák továbbtanulási problémáját ez a három szakközépiskola nem oldja meg. Továbbra is jellemző, hogy a gyerekek magyar középiskolába mennek például Tótkomlósról Orosházára, Lucfalváról Salgótarjánba. Itt nincs lehetőségük a szlovák nyelv gyakorlására még szakkör vagy baráti kör formájában sem.

Békéscsabán a pedagógiai program a kétnyelvű iskola modelljét tűzte ki célul, és ezt próbálják megvalósítani. Aszerint döntenek el, hogy melyik tantárgyat tanítják szlovákul, hogy milyen a tanári kar összetétele. A szlovák nyelv és irodalmat természetesen mind a 12 évfolyamon szlovákul tanítják, az éne-

ket, technikát és vizuális kultúrát 1-10., a természetrajzot 2-5., a földrajzot 7-10., a történelmet és a népismeretet 7-12. évfolyamban tanítják szlovákul. A testnevelés, ének, vizuális kultúra tantárgyak a szlovák nyelv megértését, a szlovák nyelv és irodalom, valamint a népismeret a nyelv kommunikatív el-sajátítását szolgálják, míg a földrajz, a történelem és a reál tárgyak a nyelv-használatot feltételezik.

2. sz. táblázat

Szlovák nyelven tanított tantárgyak a békéscsabai szlovák iskolában 2004/05-ben.

Tantárgyak	Évfolyamok											
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Ének-zene	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Technika	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Vizuális kultúra	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
Természetrajz		x	x	x	x							
Szlovák népismeret							x	x	x	x	x	x
Történelem							x	x	x	x	x	x
Földrajz							x	x	x	x		
Testnevelés	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Szlovák nyelv és irodalom	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Szarvason a szlovák nyelven és irodalmon kívül még néhány tantárgyat részben szlovákul tanítanak. A pedagógusok tisztában vannak azzal, hogy a gyerekeknek elsősorban érvényesülniük kell, a továbbtanulás miatt nem lehet a szlovák a többi tantárgy rovására. Egyensúlyban tartják e két szempontot. Az egyik pedagógus megjegyezte, hogy aki megfelelő alapokat kap szlovákából, az szlovák irányú továbbtanulás híján is használni tudja majd ezt a nyelvet.

Tótkomlóson az egyik általános iskola hivatalos tanítási nyelve a szlovák. Ezt úgy valósítják meg, hogy a szlovák nyelvet, a népismeretet és az éneket szlovákul tanítják, a többi tantárgy esetében pedig a legfontosabb szakkifejezéseket elmagyarázzák szlovákul az óra végén. Tótkomlóson a tanárok a maguk által készített hiánypótló tankönyveket, segédanyagokat használják.

Piliscséven, Kesztlöcön, Nézsán, Galgagyörkön, Nőtincsen, Vanyarcon, Pálházán, Galgagután, Tardoson, Nagybánhegyesen, Erdőkürtön és Pilisszentkereszten a Majernik-Szász féle tankönyveket használják az alsó tagozaton, a felsősök pedig Kraszlán Erika könyveiből tanulnak. Répáshután alsó tagozaton Németh Miloslava könyveit használják, a bükk-szentkereszti felső tagozaton pedig Kraszlán Erikáét. Dunaegyházán és Kiskőrösön is ezeket használják, de 7-8. osztályban a Horváth-Kmet-Pecsenya féle könyvből tanítanak. A szűk magyarországi szlovák tankönyvpiac tehát igen változatos, ennek oka az, hogy sokáig nem volt olyan tankönyv, amely megfelelt volna a speciális követelményeknek, így a tanárok saját kreativitásukat felhasználva igyekeztek pótolni a hiányt – mint ahogy Tótkomlós esetében is láttuk. Mára kikristályosodóban van a helyzet, a Majernik-Szász szerzőpáros, valamint Kraszlán Erika tankönyvei a legnépszerűbbek, de ma is jellemző, hogy a tanárok igyekeznek minden könyvből azt használni, kiválogatni, amit a legjobbnak tartanak.

Többek között Pilisszentkereszten, Piliscséven, Békéscsabán, Sátoraljaújhelyen és Miskolcon is használják a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete által megjelentetett nyelvvizsgára felkészítő segédanyagokat – könyvet, hanganyagot és tesztek. A kutatás során igény merült fel egy szlovák nyelvet oktató számítógépes programra, mert a gyerekeket mostanság ezzel lehet motiválni.

A szlovák nyelv tanításának körülményei

A szlovák iskolába nem mindig a szlovák nyelv miatt íratják be a gyereket, hanem azért, mert jó az iskola, jók a felvételi arányok, vagy éppen mert az a település egyetlen iskolája. Az iskolák konkurenciája a nagyobb településeken jellemző, ahol több az iskola. Ebben az esetben az iskola vezetése igyekszik meggyőzni a szülőket a szlovák iskolába íratás fontosságáról. A szlovák iskolába járást nem mindig a szlovák származás motiválja, sok magyar és cigány gyerek is jár oda. A pilisi falvakban megfigyelhető a magyar lakosság beköltözése Budapest közelsége miatt, ugyanakkor Szlovákia közelsége, az élő nyelvi kapcsolat lehetősége ellensúlyozza ezt a magyar hatást. Piliscséven és Kesztlöcön a magyar családból származó gyerekek is tanulnak szlovákul, sok esetben nagyobb sikerrel, mint a szlovákok gyerekei.

Néhány vizsgált iskolát röviden jellemzünk a szlovák nyelvoktatás körülményeinek szempontjából. A külső jegyek alapján szlovák nyelvű feliratok, faliújságok vannak Nógrádsápon, Bérben, Répáshután, Tardoson, Kiskőrösön, Pilisszántón, Pilisszentkereszten, Piliscséven, Kesztlöcön, Erdőkürtön, Galgagután, Pálházán, Nőtincsen, Nagybánhegyesen és a kétnyelvű intézményekben. Tótkomlóson a feliratok kétnyelvűek vagy magyarok, a faliújságok, segédanyagok magyar nyelvűek – a szlovák nyelvtani tablón kívül. Szlovákia nevezetességeiről angol-szlovák kétnyelvű tablót találtunk (Tóth 2005). Csak faliújságok vannak, de feliratok nincsenek szlovákul Nézsán, Galgagyörkön,

Vanyarcon, Nagycserkeszen, Lucfalván, Dunaegyházán. A szlovák nyelvű faliújságok készítése függ az osztályfőnöktől és sokat segíthet benne a vendégtanár.

Békéscsabán a tanterv nemzetiségi részében a toleranciára nevelésre és a szlovák nyelvre fektetnek hangsúlyt. Fontosnak tartják a nemzetiségről alkotott reális kép és a szlovák nyelv iránti igény kialakítását (Tóth 2005).

Dunaegyháza: 1989 óta az orosz helyett a szlovákot tanulják idegen nyelvként. A gyerekek ritkán folytatják felsőbb iskolában szlovák tanulmányaikat, de nyelvvizsgáznak. A falu távol esik a többi szlovák településtől, az iskola nem tudja befolyásolni a nyelvhasználatot, az elzártság miatt a tanárok szlovák tudása gyengül.

Galgagyörk: A cigányokon kívül, akiknek tanulási nehézségeik vannak, mindenki tanul szlovákul. 2005-ben voltak az első nyolcadikos nyelvvizsgázók. A felnőttek néha beszélnek szlovákul egymás között, a gyerekek soha.

Kesztlöc: A nyolcvanas évek óta mind a 8 osztályban tanítják a szlovákot, előtte csak az alsó tagozaton volt szlovák nyelvoktatás. A gyerekek értik a nyelvjárást, de az irodalmi nyelvet tanulják. Ahol élnek a nagyszülők, a gyerekek megértik őket. A magyarról szlovákra történő fordításnál érezni lehet a nyelvjárási hatást.

Kétsoprony: 1956 óta folyamatos a szlovák oktatás. A csabai katolikus iskola 1994-es megnyitása sok gyereket elvitt a hagyományosan katolikus falu iskolájából. Az ügyesebb nyolcadikosok középfokú szlovák nyelvvizsgát tesznek (Tóth 2005).

Kiskőrös: 600 gyerekből 70-en tanulnak szlovákot, szabadon választhatóan, idegen nyelvként, heti 4 órában. Két szlovák szakos tanár van, egy csoportban 3-16 gyerek. Nem folytatják tanulmányaikat szlovák irányban. Évente találkoznak a legközelebbi, dunaegyházi szlovák iskolával.

Lucfalva: A sámsónházi gyerekek is ide járnak naponta autóbusszal. Az iskola multikulturális képet mutat, a heti négy óra szlovák is. Külön idegen nyelvi tanterem van (hasonlóan, mint Békéscsabán, Kiskőrösön stb.), ahol szlovák és német nyelvű ragozási táblázatok, rajzos motiváló tablók vannak. A cigányok is tanulnak szlovákul (mint Tótkomlóson, Piliscséven vagy Bükk-szentkereszten). Ritka, az a gyerek, aki otthon is beszél szlovákul. Ez meglát-szik az órai munkán is. A többiek idegen nyelvként tanulják a szlovákot, pedig 1958 előtt a lucfalvai és sámsónházi gyerekek alig tudtak magyarul, mivel ezek elzárt települések. Ebből a generációból azok, akik nem szlovákkal összefüggő hivatást választottak, Pásztón, Salgótarjánban magyarok között helyezkedtek el. A szlovák nyelv nem elsődleges, ha valaki más szakot/szakmát akar tanulni, azt magyarul teszi. A helyi nyugdíjas tanítónő módszertani megjegyzése: „*Nem csak énekeket kellene tanítani az iskolában, hanem szlovákul kéne velük beszélni.*”

Nagybánhegyes: 1970 óta tanítják a szlovákot, mint tantárgyat, azelőtt kétnyelvű volt az iskola. A szlovák nyelv nem kötelező, a 2005/06-os tanévben 108 diákból 71 tanult szlovákot. A tanárok és az iskolavezetés a szlovák hagyományok ápolásának fontosságával és az iskola anyagi előnyeivel tudja

meggyőzni a szülőket, hogy írassák be a gyereket szlovákra. Ezeket az érveket a szülők elfogadják. A cél az, hogy az alsó tagozaton minden gyerek tanuljon szlovákul heti 4 órában. Két szlovák szakos tanár van, de a többi tanár nem tud szlovákul, így a tanári szobában magyarul beszélnek.

Nagyserkesz: A 150-160 gyerek 80 %-a cigány, 40-en tanulnak szlovákul. Nagyon sokat segít a vendégtanár, sajnálják, hogy nem volt már hamarább szlovák lektor. A faluban nincs szlovák önkormányzat, a mandabokorival szerveznek kirándulásokat Szlovákiába.

Pálháza: 1995 óta 49 diák tanul szlovákot, egy szlovák szakos tanár van és csoportonként 12 gyerek. A szomszéd falvakból érkezett gyerekek is tanulnak szlovákul, ezt a szülők döntötték el így. Egyre nagyobb az érdeklődés a szlovák iránt.

Piliscsév: Az iskola a Pilis-Gerecse iskolaszövetség koordinátora, az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanárképző Főiskola gyakorlóiskolája. Vannak kapcsolataik Szarvassal, Komárommal, nyári táborokat szerveznek Szlovákiába. Van nyelvi labor, amit az angol és a szlovák nyelv tanítására közösen használnak.

Pilisszentkereszt: A szülőkkel nincs élő szlovák nyelvű kapcsolat, csak a nagyszülőkkel. Volt olyan eset, hogy a szülő nem akarta, hogy a gyerek szlovák órára járjon, de a gyerek nem akarta ezt a megkülönböztetést. Végül a gyerek sikerélményének a szülő is örül, de a gyerekek az iskolán kívül nem hallanak szlovák szót.

Pilisszántó: 1985 óta 6 osztályban 3 tanárral, csoportonként 10-12 gyerek tanul szlovákot. A tanulási nehézséggel küzdőkön kívül mindenki tanul szlovákul, a szülők elfogadták a tantervet, miszerint ez nemzetiségi iskola. Nincs kapcsolatuk a környező falvakkal, a kisebbségi önkormányzat működése formális a helyi informátorok szerint.

Sámsonháza: 1968-ig működött egy kis iskola, ahol akkor is kevés gyerek volt, az alsó tagozat összevonva tanult. A faluból Lucfalvára vitték el az iskolát és a tanácsot is, de sok gyerek Pásztóra kezdett iskolába járni magyar környezetbe. Ugyanez vonatkozik a munkavállalókra is. A falusi közösség felbomlott, ez negatívan befolyásolta a szlovák nyelv helyzetét.

Szarvas: Barátságos légkörű iskola, ahol a gyerekek és a szlovák nyelv van a figyelem központjában. Az iskola fenntartója 2004 óta az Országos Szlovák Önkormányzat, a szlovák nyelvhasználatot iskolai rendezvények ösztönzik. A tájékoztató feliratok kétnyelvűek, a faliújságok szlovák, magyar, angol nyelvűek.

Tardos: 131 diák közül 125 tanul szlovákul. Alapfokú nyelvtudást érnek el és nem folytatják tovább a szlovák nyelv tanulását. A szülők és a szlovák önkormányzat támogatja a nemzetiségi iskolát, testvériskolai kapcsolatuk van a szlovákiai Tardoskoddal, járnak továbbképzésekre.

Külön csoportot alkotnak a kis létszámú iskolák, melyek összevonva üzemelnek: Kardos és Örménykút, Bükkszentkereszt és Répáshuta, Csanádalbert és Ambrózfalva, Bér és Vanyarc, Acsa, Csóvár és Galgaguta.

A szlovák nyelvoktatás mai helyzetét így foglalhatjuk össze: az átalakítási kísérletek tanulsága az, hogy az anyagi nehézségek ellenére is kívánatos volna minden faluban egy iskola, ez tenné teljes értékűvé a helyi közösségi létet. Ez az állítás még inkább fontos egy nemzetiségi iskola esetében, mert a diákok utazása a nagyobb iskolaközpontokba negatívan hat a nyelvhasználatra – hasonlóan a munkahely miatti ingázáshoz vagy a városiasodáshoz.

A szlovák nyelvhasználat iskolán kívüli színterei a versenyek, színház, szlovák nap, falunap, találkozás szlovákiai diákokkal, szavalóverseny, gálaműsor, színjátszókör, táncfesztivál, szlovákiai tartózkodás. Az iskolák általában évi két ilyen eseményt szerveznek, többre nincs a tanároknak kapacitásuk, mert a nyelvvizsgára készítik fel a diákokat. A nagyobb iskolákban, vagy az olyan jól szervezett szlovák életű falvakban, mint például Pilisszentkeresztben több program is van. A Szlovákiához közel eső településeken gyakoribb a szlovákiai kirándulás. Motivációt jelent, hogy a gyerekek ismerni kívánják a nagyszülők nyelvét, hagyományait. A gyerekek szívesen szerepelnek, a nyelvvizsga is motiválja őket. A többi, nem szlovákul tanított tantárgyról készült szlovák nyelvű színes tabló, faliújság, segédanyag további motiváció lehetne.

2005 – 2007 között az OSZÖ lett a szarvasi, békéscsabai és sátoraljaújhegyi regionális szerepű szlovák oktatási intézmények fenntartója. A helyi kisebbségi önkormányzatok tisztaban vannak a szlovák iskola fontosságával. Az önkormányzatokkal, más iskolákkal fenntartott jó kapcsolat fontos szervezési, továbbképzési, anyagi és nyelvhasználati szempontból. Nőtincs, Dunaegyháza, Pilisszántó és a hasonló izolált iskolák hátrányosabb helyzetben vannak, mint a jó kapcsolatokkal rendelkező Erdőkürt, Kardos, Piliscsév, nem beszélve a társulásokról (Pilis-Gerecse, Közép-Békés). Megfigyelhető tehát, míg a hagyományos falusi közösség felbomlásakor az elzártabb települések voltak előnyben a szlovák nyelv megtartása szempontjából, addig mára a közösségileg aktív, nyitott településeken van több szlovák nyelvhasználati színtér.

Legújabb tendenciák

A fenntartóváltás és az összevonások mellett a szlovák nyelvvel kapcsolatos attitűdváltozások jelenthetnek újdonságot. Az iskolák nemzetiségi mibenlétét időnként újrafogalmazzák a fenntartók és a szülők. Ez szabálytalan időközönként, spontán történik, eredménye a szlovák nyelvoktatás bevezetése vagy megszüntetése lehet.

Telekgerendáson a szülők kezdeményezésére szüntették meg a szlovák nyelvoktatást.

Pitvarosról 5 éve elment a szlovák szakos tanár, ezért csak heti egyórás szakkör volt az egyik óvónő vezetésével. A faluban kevés gyerek van, de a szülők fontosnak tartják a szlovákiaságot, ehhez hozzájárul a kisebbségi iskolák anyagi előnye, így 2006-ban újra bevezették a szlovák nyelvoktatást.

Jásdon 2007/08 óta heti 4 órás iskolai szlovák nyelvoktatás folyik a szakkör helyett.

Csorváson 2004-ben indult a szlovák szakkör, eleinte 5 gyerek járt, ma 22. Két szlovák szakos tanár van az iskolában, de az igazgató még nem hagyta jóvá a szlovák, mint tantárgy bevezetéséhez.

Csabacsüdön a szlovák önkormányzat tagjainak szerveztek szlovák tanfolyamot, majd a 2005/06-os tanévtől indult az iskolai oktatás heti 4 szlovák órával az 1-2. és a 7. osztállyal felmenő rendszerben, a 8.-ban pedig szakkör van. A szülőknek tetszik ez a változás, a gyerekek szívesen járnak a szlovák táborkba. Ezzel párhuzamosan gondolkoznak az óvodai szlovák nyelv bevezetésén is.

Ezek az események a helyi közösségi élet természetes alakulásához tartoznak, de azért a negatív változásokat el kellene kerülni. Negatívan értékelhető a kisebb iskolák bizonytalan működtetése, vagy a szlovák tantárgyról szakkörre történő változtatása. Ha néhány évfolyamból kimarad a szlovák nyelv, a szülők elszoknak a gondolattól, hogy lehetőséget adjanak a gyerekek szlovákul tanulni. Hasonlóan a tótkomlói egyházi szlovák nyelvhasználatban bekövetkezett évtizedes szünethez, ami után nehéz feladat az újraélesztés – hasonlóan a pitvarosi iskolához, ahol újraindult a szlovák nyelv iskolai kerekék közötti oktatása.

A szlovák nyelv átörökítésének családi háttere

Mivel a családokban egyre kevésbé beszélnek szlovákul, a gyerekek szlovák nyelvtudás nélkül jönnek iskolába. Az óvoda feladata az iskolára való felkészítés általában, így nemzetiségi iskola esetén a szlovák vonatkozásban is. Az óvoda és az iskola többek között ebben is szerepet vesz át a családtól, a szülő elvárja a nevelést és a szlovák nyelv áthagyományozását is a pedagógustól. Az iskola az óvodával együttműködve igyekszik megfelelni ennek az elvárásnak, de ha otthon nem használatos a szlovák, akkor csökken a motiváció a nyelvtanulásra. Az óvodában csak játékos módon foglalkoznak a szlovákkal, mondókákat, énekeket tanulnak. A gyerekek csak akkor használják a szlovák nyelvet, ha a megtanult verseket, énekeket mondják. Magyarul játszanak, de ha megszólítják őket szlovákul, értik a begyakorolt szókinccset. Néha magyarul is meg kell ismételni a szlovák mondatokat, hogy megértsék.

Kétnyelvű óvodák működnek a békéscsabai, szarvasi, tótkomlói, budapesti és sátoraljaújhelyi kétnyelvű iskola mellett. A gyerekek az ország további 65 óvodájában kerülnek kapcsolatba a szlovák nyelvvel. Nagybánhegyesen a kisiskolások szlovák tudása a tanárok szerint az óvodai szlovák foglalkozások ellenére kevés. Gyakran azok érnek el jobb eredményt szlovákból, akiknek nincsenek szlovák gyökereik, de jó tanulók. Az óvodában heti két szlovák nap van a középső és a nagycsoportban, ilyenkor megtanulják a játékok, tárgyak, ételek, stb. neveit szlovákul, ezen kívül szlovák énekekkel, egyszerűbb versekkel és mesékkal foglalkoznak, de a biztonság kedvéért min-

dent elmondanak magyarul is. A gyerekek megtanulják az évszakokat, az időjárásról beszélve pedig a mondatmodelleket. Rendszeres a tapasztalatcserre a csabai óvodai módszertani központtal, a helyi szlovák önkormányzat is segítette őket játékvásárlással. Az óvónők szerint az itt szerzett szlovák tudásra lehet építeni az iskolában.

A kollégiumoknak az 50-es – 70-es években volt jelentős szerepük, a tanügyi gyerekek így kaptak lehetőséget városi tanulásra. A kollégium kulturális szintér is, így szlovák kulturális szintér is. Békéscsabán szabadidős programokat szerveznek a Szlovák Kultúra Házával, a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szövetségével, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetével közösen. Ezek a nyelvhasználati lehetőségek csak részben pótolják a családi szlovák háttérrel. A szülőkkel való jó együttműködésnek köszönhetően 1997 óta nő mind a kollégisták, mind az óvodások száma (Pečeňová 2002).

Szubjektív vélemények az iskola szlovák nyelvhasználatot befolyásoló hatásáról

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete által szervezett *Az iskola-padból az életbe* c. diákverseny 2003-as és 2006-os terepmunkájának feldolgozása lehetőséget adott arra, hogy a kérdőívek mellett spontán beszélgetés alakuljon ki és értékes információkat gyűjthessünk a szlovák iskola életpályákra gyakorolt hatására, ill. megismerhessük a településeken élők véleményét, attitűdjeit a szlovák nyelvet oktató intézményről.

A képzetebbek pozitívabb véleményt alkottak a szlovák iskoláról, ez az a csoport, aki inkább részt vesz a szlováksághoz köthető rendezvényeken, figyeli a médiát. A 60 év feletti korosztály még otthon tanult meg szlovákul, nem az iskolában, kivételt egy 28 éves nő képez, aki az idősebb generációhoz hasonlóan otthonról hozta szlovák nyelvtudását. A kapcsolat a szlovák nyelvel mindig az általános iskolával indul a fiatalabb válaszadók emlékezetére, senki nem említi az óvodát. Akik tovább tanultak, csak gimnáziumban tudták folytatni szlovák tanulmányaikat, mert a szakközépiskolák magyarok. Szívesen tanultak szlovákul, többen kiemelték, hogy szerették ezt a tantárgyat, csak két válaszadó válaszolt semlegesén. Akik a „*Hol tanult meg szlovákul?*” kérdésre azt választották, hogy „*otthon*”, a „*Tudna-e szlovákul ha nem járt volna szlovák iskolába?*” kérdésre igennel feleltek, csak ketten mondták, hogy *kevésbé*. Az iskola feladata az idősebb generáció esetében a meglévő nyelvismeret fejlesztése és az irodalmi nyelv megtanítása volt. A szlovák iskolai programokról egy válaszadó mondta, hogy kötelezőek voltak. Szerették a fellépéseket, anyák napját, ezek az iskolai programok felnőtt korban énekar és klub formájában folytatódott. Arról, hogy a szlovák tudás a későbbi tanulmányokat megkönnyítette-e, vegyes válaszokat kaptunk. A többségnek semmi különös nem jelentett, senkit nem diszkrimináltak emiatt. Mindenki úgy nyilatkozott, hogy szlovák iskolába adná a gyerekét, egy szülő mondta, hogy rábeszélésnek engedett ezzel kapcsolatban. A válaszadók nem tettek

különbséget a szlovák iskola különböző típusai között attól függően, hogy csak tantárgyként tanítják a szlovákot, vagy más tantárgyakat is szlovákul tanítanak. A válaszadók gyerekei csak passzívan tudnak szlovákul. Van olyan család, ahol a két nagyobb gyerek tud szlovákul, a harmadik, kisebb már nem, mert régebben többet beszéltek szlovákul. Ennek a jelenségnek az egyik oka a vegyes házasság, a szlovák nyelvtudás generációs gyengülését figyelhetjük meg. A szülők, akik az iskolában csak hozzátanultak a meglévő szlovák tudáshoz, most olyan iskolába adják gyerekeiket, ahol csak egy tantárgy a szlovák, a környezet az iskolában és otthon is magyar – az eredmény a passzív szlovák nyelvtudás. Ez a passzivitás aztán visszahat a család nyelvhasználatára, magyarul beszélnek, mert az könnyebb, legfeljebb a szlovák médiát figyelik. Azok, akik azt válaszolták, hogy gyakran részt vesznek a szlovák kulturális életben, azt is mondták, hogy elveszítenének valamit, ha nem jártak volna szlovák iskolába. Az iskolai élmények pozitívan befolyásolták a szlovák nyelvvel kapcsolatos attitűdjüket, életpályájuk szempontjából valami pluszt jelentett. Itt nyomon követhető a szlovák iskola pozitív hatása az ott végzetek identitására. Összességében elmondható, hogy az emberek csak kis csoportjának szívügye a szlovákság, a többségnek maradnak az olyan válaszok, hogy „igen, passzívan”, „ritkán”, „semmi különöset nem jelent”.

Most lássunk néhány példát a szülők szubjektív véleményeiből az iskolai szlovák nyelvtanulással kapcsolatban:

– *A szlovák nyelv tanításának akkor lenne értelme, ha intenzívebb lenne.* A szülők mindent megtesznek azért, hogy a gyerek megtanulja a leckét, annak ellenére, hogy a család nem szlovák.

– *A felső tagozatban már komolyabban veszik a szlovákot.* Rábeszélték a szülőket, hogy írassák be a gyermeket szlovákra.

– *Az anyós szlovák, a gyerek mondókákat, játékokat, énekeket tanul az óvodában.* Értelmét látja ennek, mert a tudás önmagában is hasznos.

– *A nagymama szlovák, a gyerek nyolcadikos, annyit használja a szlovákot, amennyire szüksége van rá, ha mennek szlovákiai táborba. Nem fog továbbtanulni szlovákból. A szomszéd segít neki a leckében.*

– *Apai oldalról szlovákok, ezért a szülő fontosnak tartja, hogy a gyerek tanuljon szlovákul. Az erdei iskolában tanultak szlovákul, kialakultak barátságok, de nem mindig beszéltek szlovákul ott sem. Fontosnak tartja, hogy a gyerek tanuljon egy nyugati és egy szláv nyelvet. Jó lenne továbblépni az olvasástól és a fordítástól, és szlovákul beszélni az órán. Élő szituáció nélkül ez halott dolog. Csak bifláznak, nincs lehetőségük használni a szavakat. Régebben volt olyan szülő, aki azt mondta az értekezleten, hogy minék a szlovák.*

– *Bükkszentkeresztben és Pilisszántón is voltak régebben szülők, akik nem támogatták a szlovák oktatást, de az utóbbi években nőtt az idegen nyelvek presztízse. A nyelvvizsga és az ahhoz kapcsolódó előnyök motiválják a diákokat, de az angol konkurenciája erős.*

– *A piliscsévi gyerekek az angolt részesítették előnyben, amíg rá nem jöttek, hogy azt is tanulni kell.*

A szubjektív vélemények őszinte képet festenek a szlovák nyelvtanítás hatásosságáról és hasznáról. A szülői hozzáállás alapjaiban pozitív, de egyben kritikus is, megalapozottan – számukra az a fontos, hogy gyerekek érvényesülni tudjon. A szlovák nyelv szerepét nehéz előre látni ebben az érvényesülésben, de az idegen nyelvek értékének növekedése emeli a szlovák nyelv tanulásának motivációját is. Kérdéses azonban a folytatás az alapfok után és előre vinné az ügyet, ha a szülők is megpróbálnának szlovákul beszélni a gyerekekkel.

Szlovák nyelvhasználat az órákon

Az ötvenes évekig a szlovák nyelvtanítás módszertanilag abból indult ki, hogy a diákok beszéljék valamelyik szlovák nyelvjárást, a nyelvtanítás célja az irodalmi nyelv elsajátítása volt. Ez nyelvi önértékelési zavarokhoz vezetett. A lakosságcsere következtében megváltozott nyelvi helyzetet sokáig nem követte a tanítás módszereinek változása. Később felismerték, hogy idegen nyelvi módszerekkel kell tanítani a szlovákot. A hatvanas években még lehetett építeni az élő szlovák nyelvre, de a magyar hatás egyre erősödött. A nyolcvanas évekre jellemző: „magyarul könnyebb”, „angolul kell tanulni” (Pecsenya 2002: 8.). Mivel a diák szempontjából a szlovák és az angol is idegen nyelvnek számít, így érthető a két nyelv közötti konkurencia, ráadásul az angol világnyelv is.

A gyerekek, az óvodai előkészítés ellenére, szlovák nyelvtudás nélkül mennek első osztályba. Nagy haladás, ha az első félévben megértik a tanító szlovák utasításait, és reagálnak a kérdésekre, még ha néha hibásan is. Főleg a nyelvtani nemek okoznak gondot a gyerekeknek, mert a magyarban ilyenek nincsenek. Ez is azt bizonyítja, hogy a gyermekek anyanyelve magyar.

Mivel az iskolarendszerbe bejövő gyerekeknek a szlovák tudása majdnem nulla és a motiváció is gyenge, a magyarországi szlovák iskolarendszer célja a szlovák nyelv alapfokú elsajátítása mellett a kultúra és a hagyományok ápolása. Ezzel az iskolák a magyarországi szlovákok legfontosabb intézményeivé váltak. A kétnyelvű iskolákban a tanároknak egyszerre kell átadniuk a tantárgyi tudást és a szlovák nyelv tudását.

Ki kell emelni a vendégtanárok fontos szerepét. Azáltal, hogy nem beszélnek magyarul, a gyerekeket szlovák nyelvű kommunikációra kényszerítik. Ők jelentik az utánpótlást a szlovák nyelvhasználatban, mivel jelenlétükkel felfrissítik a szlovák nyelv kommunikatív funkcióját, nemcsak a diákok, hanem a kollégák körében is. Iskolatípustól függetlenül mindenütt dicsérik a szlovák nyelvi lektorok hatását, sőt kijelentették, hogy kár, hogy nem jöttek hamarabb. Mivel pozitív hatásuk mindenütt érzékelhető, törekedni kell arra, hogy ott is legyenek, ahol eddig nem voltak vendégtanárok.

Általánosan jellemző, hogy az alsó tagozaton nagyon népszerű a szlovák, mert játékosan, énekelve tanulnak, kirándulni járnak. Az órákon az utasítások szlovákul hangzanak el, de ellenőrizni kell a tanárnak, hogy értették-e.

A szűkebb értelemben vett tananyagot tudják szlovákul, de a lazább helyzetekben (pl. sűgás) már a kétnyelvűség, vagy a magyar a jellemző. A nyelvtant magyarul magyarázzák el, ami bevett módszer az idegennyelv-tanításban. Ha valami fontos, bonyolult, azt mind a két nyelven vagy csak magyarul mondja el a tanár. Például a szabályt felolvastatja a tanár szlovákul, majd magyarul elmagyarázza. Szlovákul elsősorban azt tudják a diákok, amit begyakoroltak.

Megállapíthatjuk, hogy azokban az iskolákban sikeresebbek a diákok, ahol több szlovák szakos tanár van, és vannak iskolán kívüli szlovák kapcsolatok is. A szlovák nyelv funkció nélkül marad, ha használata csak tanórára szűkül, s motiváció nélkül marad. A nyelvvizsgára vagy versenyre történő felkészítés megterhelő lehet, egy tábort vagy szlovákiai kirándulást lehet, hogy nehéz megszervezni, de ha nem akarjuk, hogy öncélú legyen a szlovák nyelv oktatása, hanem ellenkezőleg: haszna legyen, akkor az iskoláknak módszertani segítséget kell nyújtaniuk egymásnak, és meg kell szervezni a szlovák nyelv használatának lehetőségeit.

Szlovák nyelvhasználat spontán helyzetekben

A tanárok elszánt aktivitása, a szlovákság külső jegyei, a szlovák iskolák tanulói létszámának növekedése pozitívan kellene, hogy hasson a szlovák nyelvhasználatra. Hatásukat azonban inkább a nyelvtudásnál érezhetjük, nem a nyelvhasználatban. A tanárok egymás között a szlovákot és a magyart is használják, a szlovákul nem tudó tanárok jelenlétében magyarul beszélnek, a vendégtanárokkal szlovákul. A diákok magyarul beszélnek egymás között, csak azokkal a tanárokkal beszélnek szlovákul, akik ezt következetesen elvárják. Ha valamit gyorsan kell mondani, vagy valami fontos dologról van szó (pl. sűgás), akkor a magyart használják a diákok, még ha előtte szlovákul beszéltek is. Az iskolák feliratai a szlovákságot deklarálják, a rendezvényeken jelen van a szlovák nyelv.

Tótkomlóson az MTA Nyelvtudományi Intézet és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2004 évi kérdőíves felmérése alapján a lakosság úgy tartja, hogy a tanárok beszélnek a legszebben szlovákul, a szlovák nyelv gyakori használatát várják el tőlük, valamint azt, hogy a gyerekeket megtanítsák szlovákul. A tanári karban vegyesen szlovákul és magyarul beszélnek, a nyelvjárást alig hallani, a gyerekeknél egyáltalán nem. A pilisi szlovák falvak iskoláiban erősebben jelen van a nyelvjárás. A nyelvválasztás nem a bonyolultsági fokától függ, mint a gyerekeknél, hanem a témától: ha valami szlovák dologról beszélnek, akkor szlovákul teszik, ha viszont hivatalos vagy szervezési ügyekről, akkor magyarul. Ritkán, de előfordul, például Bükkszentkereszten, Pilisszentkereszten vagy Piliscséven, hogy a magyar kontextusban a diákok is szlovákul beszéltek szlovák reáliákról, vagy olyasmiről, ami szlovákul volt vicces. A tanárok megpróbálhatnának többet beszélni szlovákul, ezzel jó példát mutatva a diákoknak, pozitívan hatnának az órai szlovák nyelvhasználatra is.

A regionális különbségek vagy az iskola nagysága nem befolyásolja a spontán nyelvhasználatot. Elterjedt és elfogadott jelenség a diákok magyar társalgása a tanórákon kívül, amit a tanárok nem tudnak és nem is akarnak megváltoztatni. Ez sehol sem része a pedagógiai programnak, inkább arra törekednek, hogy rávezessék a gyerekeket a szlovák nyelvre, megadják a hagyományok megismerésének lehetőségét, és egy nyelvvizsgálóval segítsék az érvényesülést.

Összegzés

A 2003 – 2007 között folyó *A szlovák nyelv Magyarországon* c. terepmunka alapján így foglalhatjuk össze a kutatási eredményeket: A szlovák órákon egyértelmű a szlovák nyelv túlsúlya, csak a módszertanilag indokolt esetekben, például nyelvtani magyarázatnál használják a magyart. A diákok között a szlovák köszönéseken kívül alig hallani spontán szlovák szót, a magánbeszélgetések magyarul zajlanak. A szünetekben magyarul játszanak, szlovákul köszönnek, ha jön egy olyan tanár, aki ezt elvárja, és folytatják a játékot magyarul. Ha megérik, hogy a kommunikációs partnernek is könnyebb magyarul, akkor ahhoz alkalmazkodnak, ha a szlovákot várják el tőlük, akkor ahhoz. Ezért lenne hasznos, ha a tanárok a szlovák nyelvhasználat terén is jó példát mutatnának. A tanári szobákban gyakran fordul elő kódváltás, attól függően, hogy csak magyarul tudó kolléga van jelen vagy éppen csak szlovákul tudó vendégtanár. Néhány tanár tudatosan igyekszik szlovákul beszélni, főleg hivatalos helyzetekben, de a spontán kommunikációt nagyon nehezen lehet befolyásolni. Ezek a nyelvhasználati kapcsolatos megállapítások a kétnyelvű és a nyelvoktató iskolatípusra is érvényesek. Van különbség a diákok nyelvtudása között attól függően, hogy mit ad nekik az iskola (óraszám, szlovákul tanított tantárgyak), de ez nem látszik a mindennapos, spontán nyelvhasználati szokásokon.

A szülők kommunikatív nyelvoktatásra vonatkozó kívánságát komolyan kellene venniük az iskoláknak, mert ebben az esetben nem volna ennyire passzív a szlovák nyelvhasználat. Ugyanakkor a családok részéről is meg kellene tenni azt az erőfeszítést, hogy megpróbáljanak szlovákul beszélni otthon a gyerekekkel, ha már szlovák iskolába adták, mert fontosnak tartják a szlovákság megőrzését. Lehet, hogy ez mesterséges beavatkozásnak tűnik, de ugyanakkor máshol természetes az: ha ketten tudnak egy nyelvet, akkor azt használják is. Az iskolák, önkormányzatok, civil szervezetek segíthetnének a szlovák nyelv terjesztésében, a szülők nevelésében. Megfigyelhető, hogy a szülők elvárják az iskolától egyes szülői feladatok teljesítését, általában elégedettek azzal, hogy beiratták a gyereket a szlovák iskolába, és ezzel mindent megtettek azért, hogy továbbadják a hagyományokat, teljesítsék a nagyszülők kívánságát. A pedagógusok igyekeznek ezt teljesíteni, de a „házi feladatot” a családnak is el kell végezni: tudatosan szlovákul kellene beszélni a gyerekekkel.

A szűkebb értelemben vett tananyagot tudják szlovákul, de a lazább helyzetekben (pl. sűgás) már a kétnyelvűség, vagy a magyar a jellemző. A nyelvtant magyarul magyarázzák el, ami bevett módszer az idegennyelv-tanításban. Ha valami fontos, bonyolult, azt mind a két nyelven vagy csak magyarul mondja el a tanár. Például a szabályt felolvastatja a tanár szlovákul, majd magyarul elmagyarázza. Szlovákul elsősorban azt tudják a diákok, amit begyakoroltak.

Megállapíthatjuk, hogy azokban az iskolákban sikerebbek a diákok, ahol több szlovák szakos tanár van, és vannak iskolán kívüli szlovák kapcsolatok is. A szlovák nyelv funkció nélkül marad, ha használata csak tanórára szűkül, s motiváció nélkül marad. A nyelvvizsgára vagy versenyre történő felkészítés megterhelő lehet, egy tábort vagy szlovákiai kirándulást lehet, hogy nehéz megszervezni, de ha nem akarjuk, hogy öncélú legyen a szlovák nyelv oktatása, hanem ellenkezőleg: haszna legyen, akkor az iskoláknak módszertani segítséget kell nyújtaniuk egymásnak, és meg kell szervezni a szlovák nyelv használatának lehetőségeit.

Szlovák nyelvhasználat spontán helyzetekben

A tanárok elszánt aktivitása, a szlovákság külső jegyei, a szlovák iskolák tanulói létszámának növekedése pozitívan kellene, hogy hasson a szlovák nyelvhasználatra. Hatásukat azonban inkább a nyelvtudásnál érezhetjük, nem a nyelvhasználatban. A tanárok egymás között a szlovákot és a magyart is használják, a szlovákul nem tudó tanárok jelenlétében magyarul beszélnek, a vendégtanárokkal szlovákul. A diákok magyarul beszélnek egymás között, csak azokkal a tanárokkal beszélnek szlovákul, akik ezt következetesen elvárják. Ha valamit gyorsan kell mondani, vagy valami fontos dologról van szó (pl. sűgás), akkor a magyart használják a diákok, még ha előtte szlovákul beszéltek is. Az iskolák feliratai a szlovákságot deklarálják, a rendezvényeken jelen van a szlovák nyelv.

Tótkomlóson az MTA Nyelvtudományi Intézet és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2004 évi kérdőíves felmérése alapján a lakosság úgy tartja, hogy a tanárok beszélnek a legszebben szlovákul, a szlovák nyelv gyakori használatát várják el tőlük, valamint azt, hogy a gyerekeket megtanítsák szlovákul. A tanári karban vegyesen szlovákul és magyarul beszélnek, a nyelvjárást alig hallani, a gyerekeknél egyáltalán nem. A pilisi szlovák falvak iskoláiban erősebben jelen van a nyelvjárás. A nyelvválasztás nem a bonyolultsági fokától függ, mint a gyerekeknél, hanem a témától: ha valami szlovák dologról beszélnek, akkor szlovákul teszik, ha viszont hivatalos vagy szervezési ügyekről, akkor magyarul. Ritkán, de előfordul, például Bükkszentkereszten, Pilisszentkereszten vagy Piliscséven, hogy a magyar kontextusban a diákok is szlovákul beszéltek szlovák reáliákról, vagy olyasmiről, ami szlovákul volt vicces. A tanárok megpróbálhatnának többet beszélni szlovákul, ezzel jó példát mutatva a diákoknak, pozitívan hatnának az órai szlovák nyelvhasználatra is.

A regionális különbségek vagy az iskola nagysága nem befolyásolja a spontán nyelvhasználatot. Elterjedt és elfogadott jelenség a diákok magyar társalgása a tanórákon kívül, amit a tanárok nem tudnak és nem is akarnak megváltoztatni. Ez sehol sem része a pedagógiai programnak, inkább arra törekednek, hogy rávezessék a gyerekeket a szlovák nyelvre, megadják a hagyományok megismerésének lehetőségét, és egy nyelvvizsgálóval segítsék az érvényesülést.

Összegzés

A 2003 – 2007 között folyó *A szlovák nyelv Magyarországon* c. terepmunka alapján így foglalhatjuk össze a kutatási eredményeket: A szlovák órákon egyértelmű a szlovák nyelv túlsúlya, csak a módszertanilag indokolt esetekben, például nyelvtani magyarázatnál használják a magyart. A diákok között a szlovák köszönéseken kívül alig hallani spontán szlovák szót, a magánbeszélgetések magyarul zajlanak. A szünetekben magyarul játszanak, szlovákul köszönnek, ha jön egy olyan tanár, aki ezt elvárja, és folytatják a játékot magyarul. Ha megérik, hogy a kommunikációs partnernek is könnyebb magyarul, akkor ahhoz alkalmazkodnak, ha a szlovákot várják el tőlük, akkor ahhoz. Ezért lenne hasznos, ha a tanárok a szlovák nyelvhasználat terén is jó példát mutatnának. A tanári szobákban gyakran fordul elő kódváltás, attól függően, hogy csak magyarul tudó kolléga van jelen vagy éppen csak szlovákul tudó vendégtanár. Néhány tanár tudatosan igyekszik szlovákul beszélni, főleg hivatalos helyzetekben, de a spontán kommunikációt nagyon nehezen lehet befolyásolni. Ezek a nyelvhasználati kapcsolatos megállapítások a kétnyelvű és a nyelvoktató iskolatípusra is érvényesek. Van különbség a diákok nyelvtudása között attól függően, hogy mit ad nekik az iskola (óraszám, szlovákul tanított tantárgyak), de ez nem látszik a mindennapos, spontán nyelvhasználati szokásokon.

A szülők kommunikatív nyelvoktatásra vonatkozó kívánságát komolyan kellene venniük az iskoláknak, mert ebben az esetben nem volna ennyire passzív a szlovák nyelvhasználat. Ugyanakkor a családok részéről is meg kellene tenni azt az erőfeszítést, hogy megpróbáljanak szlovákul beszélni otthon a gyerekekkel, ha már szlovák iskolába adták, mert fontosnak tartják a szlovákság megőrzését. Lehet, hogy ez mesterséges beavatkozásnak tűnik, de ugyanakkor máshol természetes az: ha ketten tudnak egy nyelvet, akkor azt használják is. Az iskolák, önkormányzatok, civil szervezetek segíthetnének a szlovák nyelv terjesztésében, a szülők nevelésében. Megfigyelhető, hogy a szülők elvárják az iskolától egyes szülői feladatok teljesítését, általában elégedettek azzal, hogy beírták a gyereket a szlovák iskolába, és ezzel mindent megtettek azért, hogy továbbadják a hagyományokat, teljesítsék a nagyszülők kívánságát. A pedagógusok igyekeznek ezt teljesíteni, de a „házi feladatot” a családnak is el kell végezni: tudatosan szlovákul kellene beszélni a gyerekekkel.

Szarvason, Szegeden, Budapesten, Esztergomban és Piliscsabán van jelen a szlovák nyelv a felsőoktatásban, szlavisztikai vagy nemzetiségi tanszék keretében. Az itteni pedagógusok nemcsak a jövő szlovák pedagógusait képzik, hanem publikálnak, konferenciákat szerveznek és látogatnak azzal a céllal, hogy a magyarországi szlovák oktatás és tudományos élet javát szolgálják. A felsőoktatásban is hasonló nyelvi helyzettel találkozunk, mint a közoktatásban: A szlovákot csak szakmai, iskolai környezetben használják. A jövő szlavistáinak és nemzetiségi pedagógusainak a magyar a mindennapi kommunikáció nyelve. A felsőoktatásban gyakori jelenség, hogy a nehezebb tantárgyakat magyarul vagy kétnyelvűen oktatják a szlovák szakon főleg Szarvason, Szegeden és Piliscsabán. Ebből az következik, hogy a diákok nincsenek rákényszerítve a szlovák megértésére, hozzászoktak ahhoz, hogy, ugyanaz elhangzik magyarul is. Ezért például az esztergomi főiskolán igyekeznek következetesen szlovákul tanítani, hogy a diákok ne szokjanak le a szlovákul történő gondolkodásról.

Pilisszentkeresztben, Bükkszentkeresztben és Bakonycsernyén úgy nyilatkoztak a válaszadók, hogy sokan azok közül, akik a szlovák iskolában végeztek, később bekapcsolódnak a kisebbségi életbe. Tanulmányaik elvégzése után visszatérnek szülőföldjükre, és sokat tesznek a helyi szlovák közösségért. Ezen és a szlovák nemzetiségi pedagógusi életpályán kívül egyre szükségesebbé válik további, szlovákkal összefüggő elhelyezkedési lehetőségek felkínálása a diákoknak. A budapesti szlovák gimnázium igazgatója így ír erről: „*A diákok nem mernek hozzánk jönni az általános iskola elvégzése után, mert félnek, hogy nem lesznek sikeresek a gimnáziumban. Ezért kezdeményeztük a nulladik nyelvi előkészítő évfolyam indítását. Sajnos kezdeményezésünk nem lelkesítette azokat az iskolákat, ahol a szlovákot, mint tantárgyat tanítják. Beiskolázási kezdeményezésünkre nem mutattak érdeklődést. Csak addig fontos a nemzeti identitás, amíg el nem végzik az általános iskolát? Nem kellene motiválni, hogy legalább minden szlovákok lakta településről 2-3 diák tovább tanulhassa a szlovákot? Érettségi után szakképesítést szerezhetnének menedzseri, titkári vagy idegenvezetői szakmákban, így megfelelő a munkaerőpiaci követelményeknek. Ki kellene használni ezt a lehetőséget, hogy ne veszítsük el a fiatal generációt*” (Csörgölová 2006). A szlovákul tudó fiataloknak jó lehetőséget kínál a kereskedelem, tolmácsolás, nemzetközi cégeknél végzett munka, de ehhez magas szintű nyelvtudás szükséges. Itt látunk különbséget a nemzetiségi iskolák pedagógiai programja (hagyományápolás, a szlovák nyelv megszerettetése és alapszintű elsajátítása) valamint a munkaerőpiaci követelmények között (szaknyelvi tudás tárgyalási szinten, fordítás angolból szlovákba).

A tudományos kutatás hasznosítható eredményekkel is kell járjon, kutatási eredményeink segítségül kell, hogy szolgáljanak a nyelvhasználat fejlesztéséhez a magyarországi szlovák iskolákban. Kutatási tapasztalataink tanulságaként összeállítottuk a következő lehetőségeket a szlovák nyelvhasználat megerősítésével kapcsolatban:

- az iskolarendszer és a tantárgyak meg kell hogy feleljenek a munkaerőpiaci elvárásoknak, hogy a szlovák gyerekek jobban érvényesülhessenek

(így a szlovák iskola presztízse is nő), nem tanácsos abbahagyni a nyelvtanulást a nyelvvizsgálattal,

- meg kell akadályozni a kis iskolák bezárását, ha máshová kell utazniuk a gyerekeknek, nem biztos, hogy lesz lehetőségük szlovákot tanulni,
- tovább kell fejleszteni a vendégtanári rendszert,
- a tanárok jó példája fontos lenne a szlovák nyelv mindennapi használatához, ne csak az órákon használják, spontán helyzetekben is szlovákul beszéljenek a kollégákkal egymás között és a gyerekekkel is,
- be kell vonni a szülőket a szlovák nyelvhasználatba, meg kell őket győzni arról, hogy otthon is beszéljenek szlovákul, nyelvi szinttől függetlenül,
- funkciót, nyelvhasználati lehetőséget biztosítani a szlováknak: szakörök, konverzációk szervezésével a családok és civil szervezetek bevonásával,
- törekedni kell a szlovák egynyelvűségre: ha tudom, hogy az információ elhangzik magyarul is, akkor nem figyelek a szlovákra – ez főleg a felsőoktatásra vonatkozik.

Bibliografia

- BODONYIOVÁ, Edita:
Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig. Budapest: ELTE BTK 1999.
- CSÖRGÖLOVÁ, Anna:
Návazný model vzdelávania na báze národnostnej školy – materská škola – základná škola – gymnázium – nadstavbové štúdium. In: *Jazyk, kultúra, história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM 2006.
- BARTHOVÁ-FAZEKAŠOVÁ, Mária:
Slovenská národnostná škola a jej vzťah k ľudovej kultúre a jazyku. In: *Slovenčinár*. Budapest: CSS 2001. s. 51 – 56.
- FARKAŠOVÁ, Eva:
Používanie slovenského jazyka v národnostných školách v Maďarsku. In: *Kultúra, jazyk, história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM 2006. s. 199 – 203.
- GYIVICSÁN Anna:
Szlovák oktatás Magyarországon. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói*. Békéscsaba: VÚSM, 2003. s. 76 – 85.
- HOMIŠINOVÁ, Mária:
Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociolingvistikého výskumu. Békešská Čaba: VÚSM 2003. s. 131 – 143.
- HORNOKNÉ Uhrin Erzsébet:
A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználatára. PhD-értekezés. (rukopis) 2000. 226 – 231.
- KISSOVÁ, Éva:
Slovenský jazykový úzus v Békešskej Čabe na prvom stupni školskom veku. Békéscsaba. 1999. (diplomová práca)

- KRASLÁN, Štefan:
Slováci v Maďarsku – Školstvo a mimovládna sféra. (rukopis) 2007.
- OSVÁTH Anna – SZARKA László (red.):
Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat. Budapest: Gondolat – MTA KI 2003. 190 p.
- PALAČIKOVÁ, Renáta:
Slovenský jazyk na Základnej škole č. 3. v Békešskej Čabe. 2002. (diplomová práca)
- PAŽICKÁ, Magdaléna:
 Funkcia a postavenie slovenského jazyka v Slovenskej základnej škole v Sarvaši.
 In: *Slovenčinár.* Budapešť: CSS 2001.
- PEČENOVÁ, Edita:
 Dvojazyčná národnostná škola – ako ďalej. In: *Slovenčinár.* Budapešť: CSS 2002.
- TÓTH, Alexander Ján:
 O slovenčine v školách v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe.* Békešská Čaba: VÚSM 2005.
- UHRINOVÁ, Alžbeta:
 Používanie slovenčiny v školských inštitúciách v Békešskej Čabe. In: *Slovenčinár.* Budapešť: CSS 2002.
- Používanie materinského jazyka v kruhu békeškočabianskej slovenskej inteligencie – A békéscsabai szlovák értelmiség nyelvhasználat.* Békešská Čaba 2004. s. 170 – 171.
- VÁMOSOVÁ-TELEKESOVÁ, Eva:
 Niektoré sociolingvistické aspekty maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti žiakov základných škôl v Maďarsku. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí.* Békešská Čaba: VÚSM 2004. s. 334 – 335.
- ŽILÁKOVÁ, Mária:
 Identitás-nyelvátörökítés. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II.* Budapest: 1992. 28 – 35.

SUMMARY

Tóth Sándor

Slovakian Language in Education in Hungary

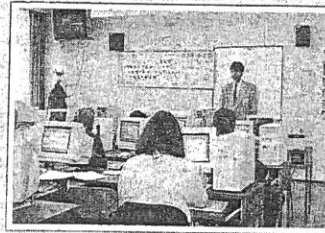
This paper deals with the research outputs of the sociolinguistic project of the Research Institute of the Slovaks in Hungary. The fields of our interest are: today's language usage in institutions, family, everyday life, public sphere, religion and schools. The Slovakian language usage in schools is the most important because of the next generations.

We used various methods throughout our research in order to analyze the theme from several aspects. The research is based on the observation of discourses and the questionnaires filled in by teachers and directors after their visits to the schools, and consequently the additional questionnaires were filled in by the parents.

Žiaci domov

Zabezpečuje 185 miest s celodennou stravou (raňajky, obed, večera). Žiaci sú ubytovaní podľa veku na troch poschodoch v pohodlných trojposteľových izbách. Na každom poschode je dobre vybavená čajová kuchynka a spoločenská miestnosť.

V príprave na vyučovanie im ponúkajú odborní učelia. V voľnom čase im ponúkajú rôzne skupinové a individuálne programy (maďarsky dvídiel, múzeí, prehliadky mesta).

Mimovyučovacia činnosť

Pravopisné, recitačné, komunikačné situácie prispievajú k rozvoju jazykových a pravopisných schopností študentov.

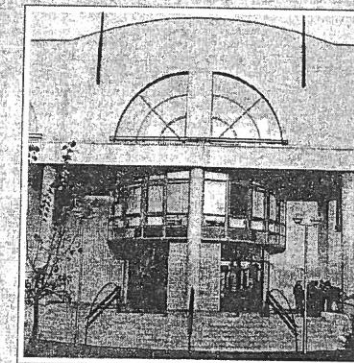
Žiaci a študenti samostatne redagujú a vydávajú školský časopis. Študentské pero. Pomôckou peštrá paletu športových, zaujímavých a umetelckých stránok.

Adresa: 1139 Budapešť, Lomb útca 1-7
 Telefón: (00-36-1) 3500-481; 482; 483
 Fax: (00-36-1) 350-0485
 E-mail: sziskola@primposta.com

MATERSKÁ ŠKOLA,
 VŠEOBECNÁ ŠKOLA,
 GYMNAZIUM,
 NADSTAVBOVÉ ŠTÚDIUM
 A ŽIACKY DOMOV S VYUČOVACÍM
 JAZYKOM SLOVENSKÝM

v Budapešti

Ukážka z bulletinu budapeštianskej slovenskej školy

Részlet a budapesti szlovák iskola prospektusából